

UDK: 81'255.4:004.8
811.134.2'373.612.2:81'255.4]004.8
821.134.2(861)'255.4]004.8

Izvorni znanstveni članak

Primljeno 12. 2. 2025.

Prihvaćeno za tisak: 25. 6. 2026.

<https://doi.org/10.22210/suvlin.2026.101.09>

Ana Stanić
astanic18@gmail.com
Zagreb, Hrvatska

Sto metafora u *Sto godina samoće*: može li umjetna inteligencija prevoditi književnost?

Na primjeru stotinu metaforičnih izraza prikupljenih slučajnim odabirom iz djela *Sto godina samoće* Gabriela Garcíje Márqueza u radu se istražuje u kojoj se mjeri prijevod književnog teksta dobiven putem alata umjetne inteligencije (ChatGPT, Gemini) može uspoređivati s rješenjima književnih prevoditelja (Nina Lanović, Nikola Miličević), s obzirom na samu prirodu ljudskog jezika i ljudske kognicije, odnosno procese „konceptualizacije“ i „konstruiranja značenja“, koji uključuju metaforičnost i metonimičnost jezika, a koji posebno dolaze do izražaja u književnim tekstovima. Korpus prikupljenih metaforičnih izraza podijeljen je u četiri kategorije: konvencionalne metafore koje se mogu prevesti istim konceptualnim domenama u izvorišnom i ciljnom jeziku, konvencionalne metafore koje se prevode različitim konceptualnim domenama, inovativne metafore te nemetaforične izraze koji su prevedeni metaforičnima. Detaljnom traduktološkom analizom provedenom na ukupno 400 prijevodnih rješenja, na leksičkoj, morfološkoj i sintaktičkoj razini, ustanovljeno je da alati umjetne inteligencije ostvaruju najmanje postotke točnosti prijevoda i zadržavanja metaforičnosti u kategorijama konvencionalnih metafora koje se prevode različitim konceptualnim domenama te inovativnih metafora, s obzirom na to da je upravo za takve prijevode potrebna najveća razina kognitivnog napora, kreativnosti, inovativnosti te vladanja kulturnim i narativnim imaginarijem. Ustanovljeno je da alati UI-ja u prevodenju nude denotativna značenja izraza, dok konotativna i figurativna značenja zadržavaju i uspješno prenose isključivo u slučajevima u kojima su ona oblikom identična denotativnima, što osiromašuje i poravnava prevedeni tekst lišavajući ga elemenata „očuđenja“ i „začudnosti“ koji su ključni za očuvanje literarnosti.

Ključne riječi: književno prevodenje; umjetna inteligencija; konceptualna metafora; konstruiranje značenja

1. Uvod

U zadnje se vrijeme mnogo govori o upotrebi alata umjetne inteligencije (UI) u različitim ljudskim djelatnostima, a tema je, među ostalima, goruća i u prevodilačkoj struci pa tako nije zaobišla ni književno prevođenje kao vrstu umjetničke djelatnosti. Štoviše, u posljednje se vrijeme, u široj, ali i u stručnoj javnosti, mogu čuti navodi da se UI sve uspješnije nosi ne samo s jednostavnim, jednodimenzionalnim tekstovima, poput stručnih ili tehničkih prijevoda, nego i sa sve zahtjevnijim i kreativnijim prevoditeljskim zadacima koji podrazumijevaju idiomatičnost, višeznačnost, prenesena značenja, metaforičnost, humor, ironiju i ostale diskurzivne i pragmatične elemente višedimenzionalnosti karakteristične za kreativan stvaralački proces. Taj se napredak, tvrdi se, duguje prijelazu sa statističkog strojnog prevođenja (*Statistical Machine Translation, SMT*) na neuralno strojno prevođenje (*Neural Machine Translation, NMT*) temeljeno na arhitekturama dubokog učenja poput rekurentnih neuronskih mreža koje se uvode u kasnim 2000–ima i ranim 2010–ima.¹ Sljedećem skoku svjedočimo krajem 2022. godine, kada se u slobodnom pristupu pojavljuje ChatGPT tvrtke OpenAI kao najistaknutiji predstavnik velikih jezičnih modela (*Large Language Models*) kojima se kao dodatna snaga ističe činjenica da su „obučeni“ na golemim količinama podataka.² Ubrzo nakon ChatGPT–ja razvijeni su i mnogi drugi komercijalni modeli: primjerice, Googleov *Gemini*, xAI–ev *Grok*, kineski *DeepSeek*, Anthropicov *Claude* i Metina *Llama*.

Cilj je ovog istraživanja ispitati koliko su ti modeli uspješni u praksi, odnosno, vidjeti koliko se uspješno nose s tzv. „kreativnim prijevodima“³ na primjeru kreativnog zadatka *par excellence*: prijevoda reprezentativnog književnog djela. Premda ne treba umanjivati zahtjevnost nijednog prevoditeljskog zadatka, u prevoditeljskoj je struci uvriježena procjena da prijevod književnog djela obuhvaća složeniji proces od prijevoda stručnih ili tehničkih tekstova iz dvaju razloga. Prije svega, važno je istaknuti da se, prema traduktološkoj znanosti, prijevod književnog djela ne shvaća kao „kopija izvornika“ na drugom jeziku, već kao njegovo „ponovno pisanje“ (Lefevere, 1992), odnosno „rekreiranje“ na drugom jeziku (Machiedo, 2009), prilikom čega je važno zadržati sve elemente koji sačinjavaju njegovu literarnost,

1 Način rada navedenih sustava objašnjen je u poglavlju „How neural machine translation works“ (Pérez–Ortiz i dr., 2022, poglavlje 7, str. 141) u *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence* (Kenny, 2022). U studiji iz 2016. godine, koju je financirala tvrtka Google, Yonghui Wu i suradnici zaključuju da, u usporedbi s prethodnim sustavima, tadašnji Google Translate temeljen na neuronskom strojnom prevođenju pokazuje smanjenje pogrešaka od približno 60 % na primjeru nekoliko jezičnih parova (Wu i dr., 2016, str. 20). Brojna druga istraživanja također su ispitivala kvalitetu NMT sustava, izvještavajući o poboljšanim rezultatima pri njihovoj usporedbi s drugim paradigmatama strojnog prevođenja pomoću automatskih metrika (Klubička i dr., 2018; Castilho i dr., 2017; Toral i Sánchez–Cartagena, 2017; Bojar i dr., 2016; Bentivogli i dr., 2016).

2 Teubner i dr. (2023, str. 96) navode da je riječ o korpusima koji dosežu čak 300 milijardi riječi.

3 Kao važan doprinos istraživanju kategorije kreativnosti i njezine povezanosti s tehnologijom u području prevođenja, ali i šire, ističemo *The Routledge Handbook of Translation Technology and Society* (Baumgarten, S., Tieber, M. (ur.), 2025) te unutar njega poglavlje koje potpisuje Ana Guerberof Arenas, „Creativity and technology in translation“ (poglavlje 26, str. 368).

unutar koje ističemo metaforičnost kao jednu od temeljnih značajki književnosti u kojoj se autori služe upravo različitim slojevima značenja kako bi produbili sadržaj i pojačali učinak na čitatelje. Osim toga, svaki proces prevođenja otežava sama priroda ljudskog jezika i ljudske kognicije, koja podrazumijeva procese „konceptualizacije“ (Langacker, 1988, str. 127–161) i „konstruiranja značenja“ (Langacker, 1987), što uključuje inherentnu metaforičnost i metonimičnost jezika kao takva.

2. Teorijski okvir

Još je Roman Jakobson (1956; 1960) ustvrdio da je čitav jezik metaforičan i metonimičan, odnosno da su metafora i metonimija svojstvene svim vrstama diskursa, a ne samo poeziji i književnosti općenito, a zatim su Lakoff i Johnson (1980) u svojoj teoriji konceptualnih metafora zaključili da, osim što se izražavamo pomoću metafora jer je ljudski jezik po prirodi metaforičan, pomoću metafora i razmišljamo, odnosno poimamo i doživljavamo svijet. Metafore, dakle, nisu samo jezično već i kognitivno svojstvo. Lakoff (1987) je, nadalje, pokazao da su metaforični izrazi kulturološki motivirani, odnosno, da ovise o kulturi iz koje proizlaze, što znači da će se u različitim kulturama različito manifestirati, odnosno, dodajemo, *različito prevesti*. Uz to, metaforični su izrazi kontekstualno i diskurzivno motivirani (Kövecses, 2015; 1999), a kako naglašava Stanojević (2020), povezujući konceptualno i diskursno shvaćanje, metafore također možemo promatrati „lokalno“, što znači da, uz spoznajne elemente, kod analize metafora ne treba zanemariti njihove jezične i diskursne karakteristike.

Da jezik nije samo sredstvo komunikacije i razmjene poruka već i sredstvo konceptualizacije, potvrdili su, među ostalima, Langacker (1987), Kövecses (2010) te Radden (Kövecses i Radden, 1998). Jezik ne samo da odražava način na koji poimamo svijet već aktivno utječe na sam način njegova poimanja. Značenje nije stabilno i fiksno, već dinamično i subjektivno; ono se *konstruira u samom procesu nastajanja diskursa*⁴, na razmeđu kognitivnih i afektivnih karakteristika govornika s jedne strane te društvenih i kulturoloških elemenata s druge.

Konceptualizacija kao semantička karakterizacija određenog koncepta ne odvija se po principu binarnosti (prisutnosti ili odsutnosti određenog svojstva), već prema sličnosti prototipu (J. Taylor, 1995), odnosno „idealiziranim kognitivnim modelima“ (engl. *Idealized Cognitive Models*, Lakoff, 1987) ili „kognitivnim domenama“ (Langacker, 1987). Konceptualne ili kognitivne metafore predstavljaju način doživljavanja (i konstruiranja) svijeta u kojem se ideja ili koncept iz jedne, izvorišne domene (engl. *source domain*) razumijeva putem druge, ciljne domene (engl.

4 Na engleskom je uvriježen termin *construal* (Langacker, 1987) koji se odnosi na proces konstruiranja značenja ovisno o kontekstualnim i diskurzivnim elementima. Ovdje se oslanjamo na prijevod R. Geld koja uvodi pojam „konstruiranja značenja“: „Konstruiranje značenja prijevod je Langackerova termina *construal* koji označava sposobnost da se objektivno ista situacija vidi na različite načine. Prijevod termina kao konstruiranje značenja uključuje predočavanje kao dinamičan proces razumijevanja i izgradnje značenja“ (2006, str. 183).

target domain), obično po principu sličnosti ili određenih zajedničkih karakteristika. Konceptualne metafore mogu biti univerzalne ili konvencionalne, s obzirom na to da se temelje na sveukupnom ljudskom iskustvu, i takve je metafore lakše prenositi među jezicima, osobito unutar istog kulturnog kruga. Primjerice, konceptualna metafora ljubav je rat prisutna je u mnogo jezika i ostvaruje se u izrazima poput „borio se za nju“ na hrvatskom, *he fought for her* na engleskom ili *luchó por ella* na španjolskom. U sva tri primjera koncept ljubavi (izvorišna domena) razumijevamo putem koncepta rata (ciljna domena).⁵ Često su takvi izrazi toliko uobičajeni i uvriježeni u jeziku da ih govornici više ne doživljavaju kao metaforične – u tim slučajevima govorimo o okamenjenim metaforama (engl. *dead metaphors*). Nunberg (1987) tvrdi da se okamenjene metafore u psihološkom smislu ne razlikuju od doslovno upotrijebljenih izraza. Neki od najpoznatijih primjera su „noga stola“, „jagodica prsta“, „srce Europe“, „ogranak poduzeća“, „biti na čelu stola/povorke“ i sl. Kövecses (2020, str. IX) navodi da upravo učestalost okamenjenih metafora u jeziku odražava načine i procese kojima poimamo svijet.

Problemi u prevodenju (u pozitivnom smislu) nastaju kada različiti jezici ne crpe metaforične izraze iz istih domena pa se, primjerice, u hrvatskom jeziku za iznimno lagan zadatak kaže da je „mačji kašalj“, dok će isto značenje na španjolskom imati izraz koji ne uključuje ni domenu „mačaka“ niti „kašlja“, već, primjerice, možemo reći *pan comido* (doslovno, ‘pojeden kruh’). Usporedbe radi, na engleskom se obično kaže *piece of cake* (doslovno, ‘komad torte’). I dalje govorimo o konvencionalnim metaforama, ali, kao što vidimo, one su u ovim slučajevima nastale uparivanjem i uspoređivanjem različitih domena unutar različitih jezika, za razliku od prethodnog primjera konceptualne metafore LJUBAV JE RAT.

Nadalje, svijet možemo razumijevati i predočavati (zapravo *konstruirati ga*, da se poslužimo Langackerovim terminom) i putem manje konvencionalnih, odnosno putem originalnih i inovativnih metafora,⁶ u kojima se povezuju inače nepovezane ili semantički udaljene domene kako bi se pojačao učinak na sugovornika/čitatelja. Premda se inovativne metafore javljaju i u svakodnevnom jeziku, ovaj je postupak karakterističan upravo za književnost i može se ubrojiti u postupke koje su još ruski

5 U kognitivnoj se lingvistici konceptualne metafore, odnosno preslikavanje njihovih domena, prikazuje formulom x je y , odnosno IZVORIŠNA DOMENA JE CILJNA DOMENA, čime nastaju čitavi konceptualni sustavi, primjerice VRIJEME JE NOVAC, ŽIVOT JE PUTOVANJE, TIJELO JE SPREMNIK, TEORIJE SU GRAĐEVINE itd. Ne postoji zatvoren popis konceptualnih metafora, a kognitivna lingvistika, od Georgea Lakoffa i Marka Johnsona nadalje, pokazuje i da se one stalno mogu proširivati, s obzirom na to da proizlaze iz ljudskog iskustva.

6 U ovoj se kategorizaciji metafora oslanjamo na ranije znanstvenike: Jonathan Charteris-Black (2004), primjerice, razlikuje „konvencionalne“ i „nove, inovativne“ metafore: „2. A *conventional metaphor* is a metaphor that is frequently used and is taken up in a language community, thereby reducing our awareness of its semantic tension. 3. A *novel metaphor* is a metaphor that has not previously been taken up and used in a language community, thereby heightening awareness of its semantic tension“ (2004, str. 21–22). (U prijevodu: ‘2. Konvencionalna metafora jest metafora koja se često koristi i prihvaćena je u jezičnoj zajednici, što smanjuje svijest o njezinoj semantičkoj napetosti. 3. Inovativna metafora jest metafora koja nije prethodno prihvaćena i ne koristi se u jezičnoj zajednici, što povećava svijest o njezinoj semantičkoj napetosti.’). Te definicije u potpunosti odgovaraju našoj podjeli na konvencionalne i inovativne metafore.

formalisti opisali i objedinili pod terminom „očuđenje“ ili „začudnost“ (Šklovski, 1969).

Kao što vidimo, kada je riječ o metaforama, one nipošto nisu svojstvene isključivo književnom diskursu, ali u njemu se situacija dodatno usložnjava upravo zbog „domišljatosti“, „originalnosti“, „kreativnosti“ i „inovativnosti“ autorâ, što su izrazi mahom vezani za specifičan način funkcioniranja čovjekova uma.⁷ Tako, primjerice, kod Dobriše Cesarića „moja kaplja pomaže ga [san] tkati“ (KAP JE PLETIVO + SAN JE TKANJE), Hamlet (Shakespeare, 2011, str. 13) upozorava da „sve što živi mora / umrijeti, prolazeći kroz narav u vječnost“ (ŽIVOT JE PUTOVANJE + SMRT JE OD-LAZAK + SMRT JE POSLJEDNJA STANICA), a don Quijote (Cervantes 2004, str. 151) tvrdi da „iskustvo je roditelj svakome znanju“ (ISKUSTVO JE RODITELJ + ZNANJE JE DIJETE / ZNANJE SE RAĐA). Navedeno je samo nekoliko ilustrativnih, općepoznatih primjera, a već je iz njih vidljivo ulančavanje i produbljivanje metafora, odnosno spomenuto usložnjavanje karakteristično za književnost, zbog čega smo za proučavanje uspješnosti u prijevodu metafora odabrali upravo taj diskurs. Metafore su, metaforički rečeno, „esencija književnosti“; upravo se u njima ogledaju kreativnost i inovativnost, u vidu neizravnosti, slojevitosti, višeznačnosti, figurativnosti i slikovitosti beskonačnoga niza mogućnosti stvaranja novih slika i utisaka na čitatelje.

Prevođenje metafora čest je predmet istraživanja u kognitivnoj lingvistici, pri čemu novija istraživanja ispituju kognitivni napor (Sjorup, 2013; Hegreanaes, 2018) i prevoditeljske kompetencije (Jensen, 2017; Hegreanaes, 2018) potrebne za taj zadatak. Autorice poput Samaniego Fernández (2013) i Schäffner (2004), spajajući kognitivnu lingvistiku s teorijom prevođenja, pomiču fokus s prevođenja metafore kao „ukrasa“ na prevođenje metafore kao „načina razmišljanja“ i bave se upravo prevođenjem figurativnog jezika.⁸ Autorice ističu da prijevod metafora zahtijeva veći mentalni napor od prijevoda jednoznačnih izraza jer uključuje složenije procese donošenja odluka i rješavanja problema. Upravo su se zato metafore našle u središtu našeg istraživanja u kojem nastojimo odgovoriti na pitanje na koji se način i koliko uspješno s takvim kognitivnim naporom, karakterističnim za ljudsku inteligenciju, nose alati čija „inteligencija“ nije ljudska.

Na primjeru reprezentativnog djela svjetske književnosti, *Sto godina samoće* Gabriela Garcíje Márqueza, proučit ćemo prethodno navedene kategorije konceptualnih metafora (konvencionalne i inovativne) te postupke korištene u njihovu prevođenju (zadržavanje ili izmjenu konceptualnih domena iz izvornika), anali-

7 Za više o konceptualnoj integraciji, teoriji kreativnosti i sveprisutnosti kreativnosti u čovjekovim svakodnevnim aktivnostima v. Turner, M. (2014).

8 Kognitivni pristup istražuje kako se kognitivne sheme prenose kroz jezike, odnosno kako prevoditelji prepoznaju metaforičko preslikavanje iz izvornog teksta te potom pronalaze odgovarajuće preslikavanje u ciljnom jeziku uzimajući u obzir ne samo jezične nego i kulturološke razlike. Za više o kognitivnom pristupu u proučavanju metafora v. Hong i Rossi (2021). Premda u ovom istraživanju ne ulazimo u opisivanje metoda i klasifikaciju prijevodnih postupaka, kao primjer takve analize i klasifikacije prijevoda metafora s engleskog na hrvatski jezik značajan je doprinos G. Schmidta (2012), koji donosi analizu prijevoda metafora u trima prijevodima djela *Slika Dorian Gray* Oscara Wildea, kao i rad istoga autora o prevođenju konceptualne metafore u podslovljavanju audiovizualnih sadržaja (2014).

zirajući i uspoređujući prijevodna rješenja dvoje književnih prevoditelja i dvaju alata UI-ja kako bismo proučili u kojoj se mjeri strojno prevođenje može mjeriti s ljudskim u području književnog prevođenja. Pritom ćemo analizirati i specifičnu situaciju u kojoj se metaforični izrazi pojavljuju u prijevodnim tekstovima, premda ih nije bilo u izvorniku, što će također rasvijetliti i potvrditi mnoge aspekte jezika i procesa kognicije koje smo opisali, kao i važne aspekte prevođenja kao složenog misaonog, afektivnog, jezičnog i kulturno-društvenog procesa.

3. Metodologija

Budući da je metaforičnost jezika kao takva, a potom osobito jezika u književnosti, karakteristika koja otežava prijevod, odnosno *prijenos slika* s jednog jezika u drugi (jer, kao što znamo, prevodimo u slikama; *prenosimo situacije* iz jednog jezika na drugi; u prevođenju, osobito književnome, ne radi se o pukoj zamjeni jedne riječi ili izraza drugim), u ovom su radu odabrani upravo oni izrazi i rečenice u kojima svojstva metaforičnosti posebno dolaze do izražaja. Kako bismo sačinili dovoljno velik i reprezentativan korpus, ali i simbolično, kako bismo dosegli savršeno zaokruženu brojku, odabrano je stotinu metaforičnih izraza iz djela *Sto godina samoće* Gabriela Garcíje Márqueza i analizirano je na koji su ih način preveli književni prevoditelji, a na koji alati UI-ja. Konkretno, prikupljena su prijevodna rješenja književnih prevoditelja sa španjolskog na hrvatski jezik, Nikole Milićevića (u izdanju Školske knjige iz 1985. godine) i Nine Lanović (u izdanju VBZ-a iz 2006.), te rješenja velikih jezičnih modela: ChatGPT-ja tvrtke OpenAI i Googleova Geminija (prethodno poznatoga kao Bard). Prijevodi Milićevića i Lanović preuzeti su iz navedenih izdanja, a rješenja alata UI-ja prikupljena su u svibnju 2024., u tadašnjim verzijama ChatGPT 4o (Omni) i Gemini 1.5 Pro.⁹ Primjeri metaforičnih izraza nasumice su odabrani iz prvog dijela romana, a prikupljeni su dijelom iz izvornog teksta, dijelom iz postojećih prijevoda. Bez određenog reda ili redoslijeda, na početnim stranicama teksta Garcíje Márqueza tražili smo metaforične izraze i njihove ekvivalente u navedenim prijevodima. Pri pronalaženju prijevodnih rješenja kod književnih prevoditelja uočeni su i metaforični izrazi koji u izvorniku nisu bili metaforični, pa je ostavljeno mjesto i za određen broj takvih primjera (18) – što je, kako će se pokazati, dalo iznimno zanimljive rezultate – dok su iz izvornog teksta preuzete ostale metafore (82). Nakon toga, odabranih stotinu metaforičnih izraza iz izvornika uneseno je u alate UI-ja u obliku cjelovitih rečenica u kojima su konkretni izrazi upotrijebljeni, pri čemu je nastao prijevodni korpus od stotinu rješenja ChatGPT-ja i stotinu rješenja Geminija.

9 U ovom dijelu posebno zahvaljujem kolegici dr. sc. Tei Glavaš s kojom sam sudjelovala na 38. međunarodnom skupu „Jezik u doba globalizacije“ u organizaciji Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanom u lipnju 2024. na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Na tom smo skupu predstavile preliminarne rezultate ovog istraživanja, za koje je kolegica Glavaš izradila korpus poprativši stotinu rečenica s metaforičnim izrazima iz izvornika prijevodima navedenih književnih prevoditelja i alata UI-ja, čime je dobivena zavidna brojka od ukupno 500 izraza koji sačinjavaju bazu traduktološke analize ovog istraživanja.

Važno je napomenuti da su u svrhu dobivanja što kvalitetnijih prijevodnih rješenja jezični modeli detaljnim uputama pripremljeni za zadatak koji se od njih očekivao. Tako su prije zadavanja prijevodnih zadataka u oba alata unesene (na engleskom jeziku, s obzirom na najviši stupanj razvijenosti alata upravo na tom jeziku) lingvističke definicije, opisna objašnjenja te deset ilustrativnih primjera pojmova „metafora“, „konceptualna metafora“, „izvorišna domena“ i „ciljna domena“ iz navedene lingvističke literature (Lakoff i Johnson, 1980; Lakoff, 1987), uključujući primjere koji su navedeni u uvodnom dijelu rada, a uz njih su uneseni i odgovarajući prijevodi. Ujedno je istaknuto da će pri prevođenju biti potrebno obratiti posebnu pozornost na realizacije konceptualnih metafora u zadanim rečenicama, uzimajući u obzir različite kulturne kontekste.¹⁰ Uz to, nije se dodatnim potpitanjima ili uputama pokušalo „popraviti“ prijevod jer se testirala upravo početna pretpostavka o „kreativnosti“ alata UI-ja i njihovoj sposobnosti rješavanja složenih prevoditeljskih situacija, koja se inače pripisuje ljudskoj kogniciji i s kojom se način funkcioniranja alata UI-ja uspoređuje. Također je važno istaknuti da se u stručnoj i široj javnosti, i prije izlaska verzije ChatGPT-ja 4o koja je korištena u radu, za alate UI-ja već tvrdilo da su i bez ovakvih uputa dovoljno razvijeni (odnosno, da je u njih učitana dovoljno velika količina tekstova, i teorijskih i praktičnih) da mogu samostalno „razmišljati“ i „donositi odluke“ na temelju već postojećih materijala te, u skladu s time, nuditi nova i kreativna rješenja u situacijama u kojima je to potrebno. Potom je upravo verzija 4o predstavljena kao dodatan iskorak u tom smjeru i tu smo pretpostavku željeli ispitati ovim istraživanjem. Ipak, razumijevajući važnost tzv. *promptova*, odnosno kvalitetno zadanih uputa, alate smo na opisani način pripremili u nastojanju da dobijemo što kvalitetnija rješenja. Takve se upute, razumije se, nisu mogle zadati književnim prevoditeljima, zbog čega su alati UI-ja ovdje čak u određenoj komparativnoj prednosti.

Nasumce odabrane konceptualne metafore podijeljene su na konvencionalne i inovativne, a potom su konvencionalne metafore, ovisno o tehnici prevođenja, podijeljene na dvije podskupine: one koje se mogu prevesti istim domenama te one u kojima je potrebno izmijeniti domene kako bi se zadržala ista slika ili poruka iz izvornika. Uz to, kao što je rečeno, uočena je i dodatna skupina metaforičnih izraza

10 Zanimljivo je da se alat Gemini u nekoliko primjera ograđivao od prevođenja pojedinih rečenica konstatirajući da nema dovoljno informacija o „osobama“ u njima, tako da je bilo potrebno zamijeniti vlastita imena zamjenicama ili općom imenicom *hombre* (španj. 'čovjek') kako bismo dobili rješenja i vidjeli na koji se način taj alat nosi s prijevodom metafora, s obzirom na to da za točnost prijevoda odabranih rečenica nije bilo važno koja su konkretna imena navedena u izvorniku. Konkretna primjedba, nakon upita na španjolskom o prijevodu na hrvatski jezik, glasila je ovako: *No dispongo de suficiente información sobre esa persona para responder a tu petición. Soy un modelo de lenguaje extenso, y puedo comunicarme y generar texto en respuesta a una amplia gama de peticiones y preguntas, pero mis conocimientos sobre esta persona son limitados. ¿Hay algo más que pueda hacer para ayudarte con esta solicitud?* (U prijevodu: 'Nemam dovoljno informacija o toj osobi da odgovorim na zahtjev. Ja sam veliki jezični model i mogu komunicirati te generirati tekst kao odgovor na širok raspon zahtjeva i pitanja, ali znanje koje posjedujem o ovoj osobi je ograničeno. Mogu li ti još nekako pomoći s ovim zahtjevom?') Dakle, premda je unaprijed objašnjeno da se radi o prijevodu književnog djela u kojem se valja usredotočiti na prijevod metaforičnih izraza, koji su također detaljno objašnjeni, alat inzistira na *personas*, odnosno 'osobama', a ne likovima (španj. *personajes*), zbog čega ne nudi prijevod konkretnih rečenica.

koji su uvedeni u prijevodu, a da nisu postojali u izvorniku. Na taj smo način dobili sljedeće četiri kategorije:

1. KONVENCIONALNE METAFORE KOJE SE MOGU PREVESTI ISTIM KONCEPTUALNIM DOMENAMA

Riječ je o metaforičnim izrazima iz izvornog teksta koji su, u skladu s teorijom konceptualne metafore, uobičajeni i uvriježeni u španjolskom jeziku (često i gotovo neprimjetni) te imaju odgovarajući ekvivalent na hrvatskom jeziku koji se sastoji od iste izvorišne i ciljne domene (što ne znači da je taj ekvivalent kod književnih prevoditelja ili alata UI–ja uvijek i upotrijebljen).

2. KONVENCIONALNE METAFORE KOJE SE PREVODE RAZLIČITIM KONCEPTUALNIM DOMENAMA

Riječ je o metaforičnim izrazima iz izvornog teksta koji su također uvriježeni u španjolskom jeziku, ali koje je potrebno prevesti drugačijom konceptualnom metaforom na hrvatskom, odnosno, u svrhu čijeg je prijevoda potrebno upariti drugačije domene od onih iz izvornika.

3. INOVATIVNE METAFORE

Riječ je o nekonvencionalnim metaforičnim izrazima iz izvornika koji, za razliku od prethodnih dviju kategorija, nisu uobičajeni i neprimjetni u svakodnevnom španjolskom jeziku, već su kreacija autora s potpuno suprotnim ciljem i učinkom. Takve nove i neočekivane slike služe pobuđivanju čitateljeve pažnje i mogu se smatrati dijelom književnog postupka „defamilijarizacije“ ili „očuđenja“, odnosno, pokazateljem autorove originalnosti i kreativnosti. Budući da se pri njihovom oblikovanju autori ne oslanjaju nužno na načelo sličnosti karakteristično za konvencionalne metafore, prije provedbe analize korpusa pretpostavili smo da će, iz upravo navedenog razloga, ovu kategoriju metafora biti najzahtjevnije prevesti, osobito alatima umjetne inteligencije.

4. NEMETAFORIČNI IZRAZI PREVEDENI METAFORIČNIMA

U ovoj smo kategoriji objedinili izraze iz izvornoga teksta koji nisu bili metaforični, ali su u hrvatskim inačicama prevedeni metaforičnim izrazima (u oba ili barem u jednome od dvaju književnih prijevoda). Ova će se kategorija pokazati iznimno zanimljivom jer svjedoči o metaforičnosti kao spontanom, intrinzičnom svojstvu jezika kojeg njegovi govornici (u našem slučaju književni prevoditelji) nisu aktivno svjesni i ne unose ga ciljano ili s namjerom, što je u potpunosti u skladu s teorijom konceptualne metafore.

Podjela prikupljenih metaforičkih izraza po kategorijama nije pravilna i simetrična: konvencionalnih je metafora, očekivano, više od inovativnih. Nakon kategorizacije provedena je kvalitativna analiza prikupljenih prijevodnih rješenja (njih ukupno 400 – stotinu od svakog književnog prevoditelja i stotinu od svakog strojnog prevoditelja), pri čemu smo sve prijevode vrednovali na sljedeće dvije razine:

- a) **točnost** – proučavali smo je li ispravno preneseno značenje/smisao/sadržaj pojedinih izraza ili se radi o pogrešnom/netočnom prijevodu
- b) **metaforičnost** – pratili smo je li i u kojoj mjeri zadržana metaforičnost izraza/slike, s obzirom na to da gubitak metaforičnosti upućuje na manje kvalitetno prijevodno rješenje.¹¹ Kao što znamo, metaforičan se izraz može prevesti i nemetaforičnim (za *piece of cake* možemo reći 'lagan zadatak', ali to znači da nismo obuhvatili svu kompleksnost izvornog izraza).

U nastavku ćemo najprije izložiti usporedbu prijevodnih rješenja književnih prevoditelja i alata UI-ja u prevođenju konvencionalnih metafora, vodeći računa o tome mogu li se one prevesti istim domenama ili je potrebno posegnuti za drugačijima (4.1. i 4.2.). Nakon toga ćemo na isti način analizirati i prijevod inovativnih metafora (4.3.), da bismo se na koncu posvetili i nemetaforičnim izrazima iz izvornika u čijem su prijevodu književni prevoditelji posegnuli za metaforama (4.4.). Zatim ćemo u dijelu 5. detaljnije analizirati i sumirati najvažnije podatke, uspoređujući ih s relevantnim prethodnim istraživanjem provedenim na sličan način (Zajdel, 2022), dok ćemo u dijelu 6. evaluirati inicijalne hipoteze i predstaviti najvažnije zaključke.

4. Analiza prijevodnih situacija i postupaka

Od stotinu nasumce odabranih metaforičnih izraza, 48 je konvencionalnih i to prevedenih istim domenama, 17 konvencionalnih, ali prevedenih različitim domenama, 17 inovativnih te 18 nemetaforičnih u izvorniku, ali metaforičnih u prijevodu.

U nastavku ćemo provesti traduktološku analizu prijevoda po navedenim kategorijama te ponuditi obrazloženja za korištene prijevodne postupke i uočene pogreške, odstupanja i nepreciznosti. S obzirom na to da se nakon određenog broja analiziranih rješenja počeo nazirati obrazac u načinu prevođenja i vrsti pogrešaka, a imajući na umu prostorna ograničenja, detaljno ćemo obrazložiti najilustrativnije, prototipne pogreške, a ostale primjere navodimo u Prilogu na kraju rada.¹²

4.1. Konvencionalne metafore – prevedene istim domenama

Ovo je kategorija u kojoj je uočena najviša razina točnosti obiju vrsta prijevoda, i književnih i strojnih, pri čemu je također u najvećem broju slučajeva zadržana i metaforičnost izraza:

11 Ova je situacija donekle umjetna, jer u prijevodu se ne mora uvijek metafora prevesti metaforom; ponekad se ono što se na jednom mjestu izgubi, na drugome može nadoknaditi. Međutim, kako je „zadržavanje metaforičnosti“ postavljeno kao predmet istraživanja, ova je metoda odabrana iz praktičnih razloga. Važno je napomenuti da su istom kriteriju analize podvrgnuti i književni prevoditelji i alati UI-ja.

12 Numerirani su primjeri koji su izdvojeni i detaljnije analizirani, dok primjeri koji su uvršteni u sam tekst nisu numerirani.

Tablica 1. Postotak točnosti i metaforičnosti – konvencionalne metafore prevedene istim domenama

UKUPNO: 48	Točnost	Metaforičnost	Postotak (%)
Lanović	48	48	100
Milićević	46	40	83,33
ChatGPT 4	32	29	60,42
Gemini	27	23	47,92

Navedene brojke ne čude ako malo pobliže pogledamo vrste izraza koji su se prevodili: velikim su dijelom to okamenjene metafore iz kojih su proizašle kolokacijske sveze.¹³ Kada se takvi metaforični izrazi – čija je temeljna značajka da se koriste automatski, bez svjesna razmišljanja – podudaraju u oba jezika, alati UI-ja dosežu visok stupanj točnosti. Naime, takve je metafore zapravo moguće prevesti najčešćim rječničkim značenjima za zadane kontekste (gotovo je uvijek riječ o prvim rječničkim značenjima), što je upravo način na koji djeluju veliki jezični modeli.¹⁴

Među ovakvim primjerima najčešće pronalazimo glagolske kolokacije s imenskom sastavnicom i imensko–imenske kolokacije pa se tako, primjerice, i u španjolskom i u hrvatskom ‘strpljenje’, ‘svijest’, ‘zanimanje (za što)’ i ‘glas’ ‘gube’ (*perdió la paciencia, perdió la conciencia, perdió todo interés, perdió la voz*¹⁵); ‘srce’ se ‘otvara’ (*su corazón se abrió*); ‘teorije’ se ‘grade’, ‘postavljaju’ ili se ‘do njih dolazi’ (*había construido una teoría*); od ‘briga’ se ‘bježi’ (*escapar de su preocupación*¹⁶); ‘vjera’ se može ‘uzdrmati’ ili ‘slomiti’; nešto se može ‘urezati’, ‘utisnuti’ ili ‘ostaviti dubok trag’ u sjećanju (*impresas en la memoria*); možemo ‘doživjeti’, ‘zapasti’ ili nas može ‘uhvatiti’ ‘kriza’ ili ‘napadaj’ ‘zlovolje/neraspoloženja/lošeg raspoloženja/loše volje’ (*sufrió una nueva crisis de mal humor*); ‘pošast’, ‘zaraza’ ili ‘kuga’ ‘ulaze’ u kuću (*entra en la*

13 „Ustaljene sveze čije se sastavnice povezuju na temelju svojih pojedinačnih značenja tvoreći čvrsto značenje sveze, a njihova uporaba nadilazi područje koje struke i prelaze u opći leksik govornika neke jezične zajednice“ (definicija preuzeta s opisa Kolokacijske baze hrvatskoga jezika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <https://ihjj.hr/kolokacije/o-bazi/>).

14 [...] the term language model (LM) [...] refer[s] to systems which are trained on string prediction tasks: that is, predicting the likelihood of a token (character, word or string) given either its preceding context or (in bidirectional and masked LMs) its surrounding context. Such systems are unsupervised and when deployed, take a text as input, commonly outputting scores or string predictions. (Bender i dr., 2021, str. 611). (U prijevodu: [...] termin jezični model [...] odnosi se na sustave koji su obučeni na zadacima predviđanja nizova, tzv. *stringova*, to jest, predviđanja vjerojatnosti pojave određenog tokena (znaka, riječi ili *stringa*), s obzirom na njegov prethodni kontekst ili (kod dvosmjernih i maskiranih jezičnih modela) na okolni kontekst. Takvi sustavi rade bez nadzora, a kada se pokrenu, primaju tekst kao ulazni podatak (*input*) te kao izlazne podatke (*output*) obično nude rezultate [vjerojatnosti] ili predviđanja niza tokena (*stringova*).)

15 Uz napomenu da književna prevoditeljica nudi i ‘glas joj je zapeo u grlu’ (što znači da izraz prevodi izlazeći iz zadanih domena), dok oba strojna prijevoda i drugi književni prevoditelj posežu za doslovnijim opcijama.

16 Uz napomenu da UI zadržava oblik u jednini kakav je u izvorniku (španj. *la preocupación*) pa tako oba alata nude ‘pobjeći od svoje brige’, iako je na hrvatskom jeziku uobičajeniji izraz s oblikom u množini: ‘pobjeći od (svojih) briga’.

casa [...] la peste); 'bolest' može koga '(pro)goniti' ili 'pratiti' (*la dolencia letal había de perseguirla*), jednako kao 'smrt' koja također nekoga 'prati' ili 'slijedi' (*la muerte lo seguía*) dok mu ne '(za)da' 'konačan udarac' (*darle el zarpazo final*); s 'lica zemlje'¹⁷ (*la faz de la tierra*) nešto može 'nestati' ili se 'izbrisati' (*borrada de la faz de la tierra*); 'mašta' ima svoje 'dosege', 'razmjere' ili 'granice' (*límites de la imaginación*¹⁸); jednako kao što znanje ili spoznaja 'dosežu' svoje 'krajnosti', 'granice' ili 'razine' (*los conocimientos [...] habían llegado a extremos*¹⁹ [...]; *los límites del conocimiento humano*).

Međutim, čim obratimo pozornost na napomene u bilješkama koje prate navedene primjere, primijetit ćemo da se čak i u ovim najjednostavnijim slučajevima pokazuju određene razlike između načina na koji prevode književni prevoditelji i alati UI-ja. U jednom od navedenih slučajeva književna prevoditeljica izlazi iz okvira istih domena u konceptualnoj metafori GLAS JE STVAR (KOJA SE MOŽE IZGUBITI) pa izraz *perdió la voz* (doslovno 'izgubila je glas') prevodi kao 'glas joj je zapeo u grlu', pri čemu se aludira na grlo kao kanal kojim glas 'putuje' i u kojem, posljedično, može 'zapeti', dok se oba alata drže istih domena kao u izvorniku, kako u ovom primjeru tako i u mnogima drugima: *capturada por las palabras* – 'zarobljena' ili 'sapeta' riječima (Lanović, Milićević), naspram 'uhvaćena riječima' (u oba strojna prijevoda); *marchita* – 'uvela' (za žensku osobu) kod oba alata UI-ja, dok kod Lanović nalazimo i 'usahla'.²⁰

Isto tako, za španjolski izraz *límite* oba alata nude prvo, denotativno značenje ('granica'), dok se kod književnih prevoditelja nalaze izrazi 'doseg' i 'razmjer' koji, rječnički gledano, ne spadaju u prvo, doslovno značenje španjolskog izraza, ali su prikladni u zadanom kontekstu. To je posebno problematično kada se određeni leksem pojavi dvaput u istoj rečenici, u dva različita značenja²¹ (Gemini: 'Pričao im je o divotama svijeta ne samo onoliko koliko je poznavao, već gurajući granice svoje mašte do nevjerojatnih krajnjih granica.'), pri čemu u najmanju ruku dolazi do kakofonije i stilskih pogrešaka, a u ovom slučaju, kao što vidimo, i do morfoloških i sintaktičkih netočnosti. Naime, gerund iz rečenice na španjolskome (*forzando a extremos increíbles*) preveden je glagolskim prilogom sadašnjim ('gurajući'), što je česta praksa u prijevodima na hrvatski jezik, ali pri čemu treba biti posebno oprezan i pripaziti na slaganje s glagolskim oblikom na koji se dotični prilog oslanja (u ovom

17 Uz napomenu da Gemini piše 'nestalo s lica Zemlje', ali pri ovakvoj analizi sadržaja, pravopisnu smo omašku zanemarili.

18 Uz napomenu da je strojni prijevod doslovniji jer prvo rječničko značenje riječi *límite* je 'granica', što je opcija koju nalazimo kod Chata GPT 4 i Geminija, dok Lanović i Milićević nude 'dosege' i 'razmjere'.

19 Također uz napomenu da je precizniji prijevod za španjolski izraz *extremo* hrvatski izraz 'krajnost' (Lanović) ili eventualno 'krajnja granica' (naš prijedlog).

20 Ovdje, pak, treba napomenuti da prijevod književnog prevoditelja nije dokraja precizan; Milićević taj izraz prevodi kao 'blijeda', čime je značenje djelomično pokriveno, ali izgubljena je konceptualna metafora LJUDI SU BILJKE.

21 Rečenica na španjolskom glasi: [...] y les habló de las maravillas del mundo no sólo hasta donde le alcanzaban sus conocimientos, sino forzando a *extremos increíbles* los *límites* de su imaginación, pri čemu se kod Geminija spajaju 'granice' (španj. *límites*) i 'krajnje granice' (španj. *extremos*), što književni prevoditelji, ali i ChatGPT, izbjegavaju prevodeći navedeni izraz kao 'krajnosti' (Lanović, ChatGPT) i 'razmjere' (Milićević).

slučaju je to ‘pričao im je’), kao i s ostatkom rečenice.²² Ovakvi morfološki i sintaktički kalkovi puno su češći u rješenjima UI-ja, upravo zato što su njihova rješenja doslovnija i što se najčešće oslanjaju na prvo, denotativno, najčešće značenje riječi ili izraza (označeno), ali i na prvu, najbližu, odnosno najsličniju formu (označite-lja), dok se prijevod književnih prevoditelja već ovdje pokazuje kao manje doslovan, kreativniji i prilagođeniji govornicima ciljanog jezika. Nadalje, kada je riječ o materijalnim pogreškama, odnosno prenošenju pogrešnog značenja riječi ili izraza u odnosu na izvornik, također možemo ustvrditi da su takve pogreške znatno češće u rješenjima UI-ja. U Prilogu, odjeljak 1.A., navodimo preostale pogreške iz ove kategorije, od jednostavnijih prema složenijima, podcrtavajući ih u izrazima koje smo izdvojili i obrazlažući od čega se konkretno sastoje u bilješkama na dnu stranice.

Kada govorimo o zadržavanju, odnosno nezadržavanju metaforičnosti u prijevodu, alati UI-ja također pokazuju veće nepreciznosti i naginju doslovnijim značenjima, što često dovodi do nefunkcioniranja metafore ili do potpunog gubitka metaforičnosti, kao u sljedećem primjeru: ‘odjednom sručila cijeli svijet na leđa’ (ChatGPT) i ‘jednim udarcem bacila svijet na leđa’ (Gemini) za *de un solo golpe le echó el mundo encima* (za usporedbu, Lanović: ‘jedinim udarcem izmaknula tlo pod nogama’, Miličević: ‘jednim udarcem mu je preokrenula svijet’).²³ Za ostale primjere, v. Prilog, odjeljak 1.B.

Također, i kod rješenja UI-ja koja smo procijenili kao točna i/ili metaforična (jer su, usko gledano, domene u metaforama ispravno prevedene), nailazimo na veći broj značenjskih ili morfosintaktičkih poteškoća u susjednim dijelovima rečenica, što sveukupno gledano umanjuje kvalitetu prevedenih rečenica. Primjerice, premda je točno prevedena konceptualna metafora SMRT JE PROTIVNIK u kontekstu ‘(za)davanja konačnog udarca’, u sljedećim rečenicama uočavamo problematične sintaktičke kalkove: ‘smrt ga je pratila posvuda, [...] ali ne odlučujući se dati mu konačni udarac’ (ChatGPT) i ‘smrt ga je pratila svuda, [...] ali se ne usudila zadati

22 Kada je riječ o načinima prevođenja gerunda sa španjolskoga na hrvatski jezik, prevođenje glagolskim prilogom sadašnjim samo je jedna od mnogih opcija (v. Kapović, 2022, str. 886–887), a često je potrebno posegnuti za drugim glagolskim oblikom koji će se različitim veznicama nadovezati na prethodni glagol s kojim je povezan (npr. Lanović: ‘i pričao im o svim čudima svijeta; pritom nije poštivao granice vlastitih spoznaja, već je do nevjerovatnih krajnosti napinjao dosege svoje mašte’).

23 Ovdje je riječ o doslovnom shvaćanju izraza *echar(se) el mundo encima* koji, prema *Diccionario del español actual*, ima značenje: „27.(col) hundirse el mundo. Ocurred un cataclismo. Normalmente se usa en sent fig, con intención ponderativa. En lugar de ‘hundir’ puede aparecer otro verbo equivalente [...] c) hundirse [a alguien] el mundo, o venirse (o caerse) el mundo encima. Sentirse abrumado ante una situación lamentable o muy difícil y angustiada”. U prijevodu bismo mogli reći da se kome ‘srušio svijet’, nakon teške situacije. Budući da u hrvatskom izrazu ‘srušiti se (kome) svijet’ glagol ‘srušiti se’ ima medijalnu povratnu zamjenicu ‘se’ (kao, uostalom, i španjolska rječnička definicija), ali u izvornoj rečenici nalazimo izvanjski subjekt koji aktivno vrši radnju nad objektom (netko drugi je kome srušio svijet), u hrvatskom je prijevodu potrebno posegnuti za drugim izrazom koji bi pokrивao zadano značenje i, naravno, zadržao metaforičnost. U tom smislu Lanović, primjerice, poseže za izrazom ‘jedinim mu je jedinim udarcem izmaknula tlo pod nogama’, a Miličević navodi ‘jedinim udarcem mu je preokrenula svijet’. Alati UI-ja se, međutim, drže doslovnog prijevoda, riječ za riječ, pa španj. *echar* prevede kao ‘baciti’ (Gemini: ‘mu je [...] bacila svijet na leđa’) i eventualno ‘sručiti’ (ChatGPT: ‘mu je [...] sručila cijeli svijet na leđa’), kao dio izraza *echar encima* koji znači ‘natovariti (na leđa)’, u doslovnom i figurativnom smislu.

konačni udarac' (Gemini) za *sin decidirse a darle el zarpazo final* (usp. Milićević: 'ali nikako da mu zada konačan udarac', Lanović: 'no nikako da [se] odluči na konačni udarac').²⁴

Slično je i u sljedećim primjerima u kojima je španjolska sintaksa doslovno pre-slikana iz izvornih rečenica metodom „riječ za riječ“ te nije nimalo prilagođena ciljnoj sintaksi hrvatskog jezika:

- (1) *Pilar, sin embargo, rompió el encanto*
'Pilar, međutim, prekinula je čaroliju.' (ChatGPT), 'Pilar, međutim, prekinula je čarobnost.' (Gemini)
(usp. Lanović: 'Pilar je međutim razbila čaroliju', Milićević: 'Pilar ipak prekinu taj zanos.')
- (2) *que lo mantenía enredado en los minúsculos problemas de la vida cotidiana*
'zemaljsko stanje koje ga je održavalo upletenog u sitne probleme svakodnevnog života' (ChatGPT)
(usp. Lanović: 'koja ga je čvrsto vezivala uz sitne probleme svakodnevnog života', Milićević: 'da se pozabavi i najsitnijim pitanjima svakodnevnog života', Gemini: 'vezan za sitne probleme svakodnevnog života').

Osim toga, nailazimo i na materijalne pogreške, odnosno, potpuno pogrešno prenesena značenja riječi ili izraza: *la tribu de Melquíades* oba alata prevode kao 'pleme Melquíades', pri čemu poteškoće stvara polisemija španjolskoga prijedloga *de* koji u konkretnom slučaju označava posvojnost (Milićević, Lanović: 'Melquíadesovo pleme'), dok ga alati UI-ja doživljavaju kao dio naziva. Slično tomu, problematičan je i polisemični posvojni pridjev *su* koji može označavati pripadnost subjektu (kada će se zamijeniti posvojnim pridjevom 'svoj') ili pripadnost izvan subjekta (kada će se prevesti kao 'njegov', 'njezin' ili 'njihov'), a postoje i situacije u kojima ga uopće neće biti potrebno prevoditi jer će služiti determinaciji imenice (kao alternativa određenom članu koji kao gramatička kategorija ne postoji u hrvatskom jeziku), kao u sljedećem primjeru: 'Muškarci ekspedicije osjećali su se preplavljeni svojim najstarijim sjećanjima' (ChatGPT), 'Članovi ekspedicije bili su obuzeti svojim najranijim uspomenama' (Gemini) za *abrumados por sus recuerdos* (usp. Lanović: 'Teret najdavnijih sjećanja pritisnuo je ljude iz ekspedicije', Milićević: 'Ljude iz ekspedicije obuzeše pradaвна sjećanja').²⁵ Nadalje, *martingalas racionalistas* iz izvornika kod ChatGPT-ja neprecizno su prevedeni kao 'racionalistički argumenti'

24 Slično kao kod prevođenja gerunda, treba biti oprezan i pri prevođenju infinitiva koji je u hrvatskoj sintaksi također često potrebno prevesti konkretnim glagolskim vremenom, izbjegavajući glagolske priloge, osobito ako, kao u zadanoj rečenici, postoje i dodatni razlozi za to, kao što je u konkretnom primjeru izraz (*sin decidirse* koji, za razliku od glagola *decidir* (hrv. odlučiti), podrazumijeva veću razinu promišljanja prije donošenja odluke, što je kod književnih prevoditelja sadržano u prilogu 'nikako' dodanom u rečenicama: 'ali nikako da mu zada konačan udarac' (Milićević), 'no nikako da [se] odluči na konačni udarac' (Lanović).

25 Osim navedenoga, ovdje vidimo kako književni prevoditelji prilagođavaju sintaksu ciljnom jeziku pa rečenici element kojim se izražava vršitelj radnje u pasivnim rečenicama iz izvornika (*Los hombres de la expedición se sintieron abrumados por sus recuerdos*) postaje aktivni subjekt u prevedenoj rečenici: 'Teret najdavnijih sjećanja pritisnuo je ljude iz ekspedicije' (Lanović); 'Ljude iz ekspedicije obuzeše pradaвна sjećanja' (Milićević).

(usp. Lanović: ‘racionalističke lukavštine’, Milićević: ‘racionalističke zamke’, Gemini: ‘racionalistički trikovi’).

Kada je riječ o književnim prevoditeljima, u ovoj su kategoriji utvrđene dvije manje nepreciznosti: ‘nejasni razmjeri’ (Milićević) za *extremos increíbles*, što bi bili ‘nevjerojatni razmjeri’;²⁶ ‘olakšati muke’ (Milićević) za *aliviar sus terrores*, što bi doslovno bilo ‘olakšati strahove’, odnosno ‘ublažiti’ ih ili ‘odagnati’ (naš prijedlog), pri čemu se ‘strahovi’, konceptualno, zapravo i mogu shvatiti kao ‘muke’, što umanjuje težinu pogreške. Kod Milićevića također nalazimo šest značenjski točno prevedenih izraza koji su, međutim, lišeni metaforičnosti (ili su metafore izmijenjene): ‘željni pustolovine’ za *embullados con la aventura* (za usporedbu, Lanović: ‘opijeni zovom pustolovine’); uspomene se ‘počinju gubiti iz pamćenja’ za *empezaban a borrarse de su memoria los recuerdos* (za usporedbu, Lanović: ‘postupno brišu sjećanja’) ‘blijeda’ za *marchita* (Lanović: ‘usahla’); ‘nepouzdana stvarnost’ za *realidad escurridiza* (Lanović: ‘skliska stvarnost’); ‘da se pozabavi i najsitnijim pitanjima’ za *enredado en los minúsculos problemas* (Lanović: ‘koja ga je čvrsto vezivala uz sitne probleme’); ‘obuzeše [...] sjećanja’ za *abrumados por sus recuerdos* (Lanović: ‘Teret najdavnijih sjećanja pritisnuo je’).²⁷

U svim ostalim slučajevima (Lanović 48/48, Milićević 40/48) književni prevoditelji nude i značenjski i metaforički ispravna rješenja, dok je rezultat kod UI-ja, kako vidimo, znatno slabiji: ChatGPT (29/48), Gemini (23/48), odnosno 60,42 % i 47,92 %.

Metaforični izrazi s istom izvorišnom i ciljnom domenom u izvorniku i u prijevodu spadaju u najjednostavniju kategoriju kada je riječ o prijevodnom postupku, u smislu da zahtijevaju najmanje intervencija, a time i mentalnog napora kako bi se očuvao izvorni smisao. Međutim, već i u ovoj kategoriji kod alata UI-ja uočava se velik broj materijalnih pogrešaka te poteškoća s kolokacijama i konotacijama, sinonimijom te bliskim i sličnim značenjima, kao i homonimijom i polisemijom, odnosno, višeznačnošću određene riječi ili izraza (čak i kada je riječ o prijedlozima, poput prijedloga *de* ili *en*, ili posvojnome pridjevu *su*). U takvim je slučajevima, ovisno o rečeničnom kontekstu, potrebno odabrati pravo i precizno značenje izraza (ne prvo ili najčešće), kao i formu, te je potom oboje potrebno sintaktički uklopiti u ostatak rečenice i cjelokupan diskurs, ne metodom zamjene ‘riječ za riječ’, već po potrebi uvodeći intervencije na površinskoj i/ili dubljoj sintaktičkoj razini (primjerice, pasivnu rečenicu pretvoriti u aktivnu, zamijeniti subjekt i objekt i sl.). Već se u ovoj kategoriji uočava da UI teži doslovnim, denotativnim značenjima koja, često nanižana u sintaktički nepravilnim rečenicama koje preslikavaju strukturu iz izvornika, mogu u najmanju ruku dovesti do značajnih pogrešaka, ali i do nečitkosti ili potpu-

26 Pri čemu izraz ‘nevjerojatan’ ne sačinjava značenjski dio metafore ‘napinjati dosege mašte’, već je njen dodatak; pridjev koji opisuje domenu ‘doseg (mašte)’. U svakom slučaju, ovakve su pogreške i nepreciznosti uzete u obzir i u slučaju književnih prevoditelja i u slučaju alata UI-ja.

27 U potonjem se slučaju radi o nepreciznom prijevodu pridjeva *abrumado* koji dolazi od glagola *abrumar* – (pre) opteretiti (u ovom slučaju ‘sjećanjima’), što nije do kraja preneseno u izrazu ‘obuzeše sjećanja’ (HJP: ‘obuzeti – 1. zaokupiti, zahvatiti, spopasti, svladati (za kakav osjećaj, misao itd.)’), premda je riječ o točnoj kolokaciji.

nog nerazumijevanja i izostanka smisla. Situacija se, kao što ćemo vidjeti, dodatno usložnjava u sljedećim kategorijama.

4.2. Konvencionalne metafore – prevedene različitim domenama

Obrasci koje smo primijetili pri analizi konvencionalnih metafora koje se mogu prevesti istim izvorišnim i ciljnim domenama kao u izvorniku dodatno se produbljuju u slučaju prevođenja konvencionalnih metafora različitim domenama, pri čemu se zapravo u jeziku na koji se prevodi kreira nova konceptualna metafora. U ovu kategoriju ubrajamo i dalje ustaljene i uobičajene izraze koji imaju isto ili vrlo blisko značenje u hrvatskom i španjolskom jeziku, ali koji nisu isti na formalnoj razini, odnosno, koji, u stvaranju značenja ili mentalne slike povezuju različite koncepte u izvorniku i u prijevodu, poput već spomenutog izraza ‘mačji kašalj’ na hrvatskom, *pan comido* na španjolskom te *piece of cake* na engleskom jeziku.

I u ovoj kategoriji primjećujemo da alati UI-ja naginju doslovnijim rješenjima, što je u slučaju prevođenja izraza istim domenama bilo donekle prihvatljivo, ali u ovoj se kategoriji pokazuje problematičnijim, upravo iz razloga koji smo naveli: u prevođenju je često potrebno istu sliku, odnosno metaforu, prenijeti drugačijim izrazom, odnosno, potrebno je promijeniti formu kako bi sadržaj ostao isti. Upravo zbog sklonosti doslovnijim rješenjima, čak i u slučajevima kada bi ona bila prihvatljiva kao izolirani izrazi, u prevedenim se rečenicama često javljaju kolokacijska i morfosintaktička nepodudaranja i nepravilnosti ili se izraz lišava metaforičnosti (odnosno, metafora više ne funkcionira jer ne proizvodi istu sliku). Pogledajmo rezultate u ovoj kategoriji:

Tablica 2. Postotak točnosti i metaforičnosti – konvencionalne metafore prevedene različitim domenama

UKUPNO: 17	Točnost	Metaforičnost	Postotak (%)
Lanović	17	17	100
Milićević	16	15	88,24
ChatGPT 4	6	2	11,76
Gemini	6	3	17,65

Među 17 primjera koje smo proučili, kod književnih je prevoditelja 17 (Lanović), odnosno 15 izraza (Milićević) u potpunosti adekvatno prevedeno, i u smislu točnosti i u smislu zadržavanja metafora. Kod Milićevića u jednom izrazu nije zadržana metaforičnost: za *concibió la idea de* stoji ‘zamisli u svojoj glavi da’, što je prihvatljivo rješenje na razini točnosti jer je španjolski izraz zapravo okamenjena metafora i funkcionira kao značenjska cjelina koju nije nužno prevoditi metaforom. Drugi je, međutim, u potpunosti pogrešno preveden, odnosno, ne odgovara značenju izvorne rečenice s obzirom na to da *ámbito* na španjolskome ne znači ‘ponor’ već ‘područje, predio’. Za *A pesar de su [...] ámbito misterioso* Milićević nudi prijevod

‘Unatoč [...] tajanstvenu unutrašnjem ponoru’. ‘Ponor’ se na španjolskome kaže *abismo* pa možemo pretpostaviti da je izraz *ámbito* omaškom zamijenjen za izraz *abismo*.

S druge strane, alati UI–ja nude dva (ChatGPT), odnosno tri rješenja (Gemini) koja su u potpunosti ispravna, i na značenjskoj i na metaforičkoj razini:

- (3) *corazón impenetrable*
‘neprobojno srce’ (ChatGPT i Gemini), usp. ‘nedokučivo srce’ (Lanović i Milićević)
- (4) *El recuerdo [...] no había dejado de torturarle*
‘Sjećanje [...] nije ga prestajalo mučiti’ (ChatGPT), ‘Uspomena [...] ga je i dalje mučila’ (Gemini), usp. ‘Sjećanje [...] nije ga prestalo progoniti’ (Lanović), ‘Sjećanje [...] neprestano ga je progonilo’ (Milićević).

Za španjolski izraz *tenía un peso humano*, koji upućuje na ljudske karakteristike, Gemini nudi ‘bio čovjek od krvi i mesa’, za što valja napomenuti da je možda najadekvatnije rješenje u datom kontekstu (usp. Lanović: ‘bilo je u njemu nečega duboko ljudskoga’, Milićević: ‘je posjedovao sve ljudske osobine’, ChatGPT: ‘imao je ljudsku težinu’ – kalk).

U sljedećim primjerima književni prevoditelji zadržavaju metaforičnost izraza, a alati UI–ja je ispuštaju, međutim, to se ne pokazuje problematičnim u značenjskom smislu jer je riječ o okamenjenim metaforama koje se doživljavaju kao značenjske cjeline za koje postoje sinonimni leksikalizirani izrazi:

- (5) *había perdido el juicio*
‘poludio’ (ChatGPT, Gemini) vs. ‘skrenuo pameću’ (Lanović, Milićević)
- (6) *dio a luz un hijo*
‘rodila sina’ (ChatGPT, Gemini) vs. ‘na svijet donijela sina’ (Lanović), ‘donije na svijet sina’ (Milićević)
- (7) *concibió la idea*
‘smislio je ideju’ (ChatGPT, Gemini) vs. ‘sinula je ideja’ (Lanović), ‘zamisli u svojoj glavi’ (Milićević).

Već u ovim primjerima primjećujemo temeljnu razliku u načinu prevođenja, koja će se u sljedećim slučajevima dodatno potvrditi. UI izraze prevodi kao da su upotrijebljeni u njihovu doslovnom, denotativnom, a ne figurativnom značenju: *impenetrable* – neprobojan; *torturar* – mučiti (ChatGPT i Gemini). U obama se slučajevima radi o doslovnim, odnosno, prvim rječničkim značenjima, što naglašavamo zbog činjenice da se upravo na tom mjestu, leksikografski gledano, nalaze najčešća i najraširenija značenja. Kako u gornjim primjerima, tako i u sljedećima koje ćemo vidjeti, alati UI–ja ne prilagođavaju ni ne mijenjaju izraze, ne prelaze u druge konceptualne domene i ne odlučuju se za figurativne opcije.

Za razliku od UI-ja, književni prevoditelji prepoznaju konotativno značenje pa istu sliku prenose drugačijim, figurativnim izrazom, čime prelaze u druge konceptualne domene. Na taj način, kada je riječ o 'srcu', i Lanović i Milićević mijenjaju prvo, denotativno značenje riječi *impenetrable* ('neprobojan') u figurativno 'nedokučiv', a *torturar*, kada je subjekt 'sjećanje', umjesto 'mučiti' postaje 'progoniti'. Srce koje je *impenetrable* ('neprobojno') također bi, primjerice, moglo biti 'ledeno', 'od leda' ili 'hladno'; to su rješenja koja bismo mogli očekivati u zadanim kontekstima i upravo se ta višestrukost i fluidnost značenja odnosi na svojstvo dinamičnosti spomenuto u uvodnom poglavlju. Značenje riječi *impenetrable*, koju smo ovdje uzeli za primjer, nije fiksno; ono ne može u svakom kontekstu i u svakoj rečenici biti 'neprobojan', jednako kao što *torturar* neće uvijek biti 'mučiti'. Najčešće i najraširenije rješenje ne može uvijek biti najtočnije rješenje, u svakom kontekstu, sa svim jezičnim i izvanjezičnim elementima koji ga sačinjavaju, kao što pokazuju upravo navedeni primjeri. Dakle, čak ni za dva rješenja alata UI-ja za koja smo procijenili da su zadržali točnost i metaforičnost ne možemo reći da su dovoljno precizna, odnosno, možemo ustvrditi da postoje kontekstualno i diskurzivno adekvatnija rješenja koja, udaljavajući se od prvog, denotativnog značenja, zapravo pogađaju bliže ciljanom smislu. U Prilogu, odjeljak 2., nalaze se ostali primjeri koji se pokazuju manje točnima, manje metaforičnima i u kojima doslovno prevedene metafore sa sobom nose i veće ili manje značenjske, kolokacijske i/ili sintaktičke disonance.

Na analiziranim prijevodima u ovoj kategoriji, koji se nadovezuju na analizu prethodne kategorije u kojoj je uočen sličan obrazac, pokazuje se da alati UI-ja nude točna rješenja samo ako doslovni prijevod mogu biti prihvatljivi i pokriti sve značenjske, metaforičke, kolokacijske i sintaktičke elemente iz izvornika, odnosno, ako izraz koji se prevodi ima isti oblik za denotativno i figurativno značenje (kao što je bio slučaj za španjolski izraz *impenetrable* za koji prijevod 'neprobojan' pokriva i denotativni i figurativni smisao: a) koji se ne može probiti; b) koji se ne može doći ili do kojeg se ne može doprijeti). Kao što s jedne strane vidimo po postotku uspješnih prijevoda kod alata UI-ja (ChatGPT 11,76 % i Gemini 17,65 %), takvi su slučajevi u prijevodima konceptualnih metafora u ovoj kategoriji zapravo iznimno rijetki. S druge strane, pri uvođenju određenih izmjena u odnosu na izvornik, pri čemu je potrebna stanovita razina domišljatosti, odnosno kognitivnog napora koji će dovesti do originalnosti i inovativnosti, književni prevoditelji nude značenjski i formalno prihvatljivija rješenja i kod njih je postotak rješenja koja zadržavaju i točnost i metaforičnost iznimno visok: Lanović 100 %, Milićević 88,24 %.

Analizirajući prethodne primjere, osim težnje doslovnosti kod UI-ja i sklonosti novim, izmijenjenim figurativnim značenjima iz drugačijih konceptualnih domena kod književnih prevoditelja, uočavamo još jednu zanimljivost koja također upućuje na različite metode prevođenja kod književnih prevoditelja i alata UI-ja. Književni prevoditelji, naime, češće nude međusobno različita rješenja, dok su prijevodi UI-ja vrlo često ujednačeni, što možemo prikazati na nekoliko sljedećih primjera:

Tablica 3. Varijacije prijevodnih rješenja kod književnih prevoditelja i alata UI-ja

Izvornik	ChatGPT 4	Gemini	Lanović	Milićević
<i>a todas partes</i>	posvuda	posvuda	kamo god išao	posvuda u stopu
<i>había construido una teoría</i>	izgradio teoriju	izgradio teoriju	postavio teoriju	došao do teorije
<i>torturar</i>	mučiti	mučiti	progoniti	progonilo
<i>derrotar</i>	poraziti	poraziti	preveslati	smotati
<i>derrotados</i>	porazene	porazene	ugušeni	obuzdavala
<i>lo llevó a concebir el proyecto</i>	dovela ga je do ideje	dovela ga je do ideje	navelo da skuje plan	potače ga da zasnuje plan

Veći stupanj sličnosti u ponuđenim prevoditeljskim rješenjima pokazuje da alati UI-ja ne uzimaju u obzir kontekst kako bi iznijansirali značenja, već često nude jednoznačno i statično rješenje, bez obzira na ostatak rečenice i ostale razne značenja u njoj. Primjerice, španjolski glagol *derrotar* i njegov particip *derrotado* u četirima su primjerima prevedeni istim, doslovnim glagolom ili pridjevom: ‘poraziti’/‘poražen’, dok kod književnih prevoditelja nalazimo četiri različita rješenja, svako prilagođeno i konstruirano u specifičnom kontekstu: ‘dati se *preveslati* smicalicama’, ‘dati se *smotati* smicalicama’; ‘užici davno *ugušeni*’, ‘užici, koje je nekad *obuzdavala*’. Kao što vidimo, tri od četiri rješenja figurativna su i nude novu, drugačiju sliku u odnosu na izvornik, što nismo pronašli ni u jednom alatu. U potonjem je primjeru particip glagola zamijenjen cijelom relativnom rečenicom koja na neki način, metaforički rečeno, raspakirava dotični izraz, što je česta praksa u (književnom) prevođenju, s obzirom na razlike u sintaksama izvorišnog i ciljnog jezika. Ni takvu prevoditeljsku tehniku nismo pronašli ni u jednom rješenju UI-ja, ni u jednoj od proučenih kategorija.

4.3. Inovativne metafore

U ovu su kategoriju svrstane metafore koje smo opisali kao originalne ili inovativne autorove kreacije. Riječ je o metaforičnim izrazima koji spajaju udaljenije, odnosno manje slične konceptualne domene stvarajući na taj način nove slike, drugačije od onih koje, prema teoriji konceptualne metafore, nalazimo u uobičajenom, svakodnevnom diskursu. Ove metafore možemo opisati kao inovativne autorske slike koje se vode principom ‘očuđenja’ ili ‘začudnosti’, koji je ruski formalist V. B. Šklovski (1969) definirao kao stilsko ili tematsko odstupanje književnog djela od norme ili čitateljeva očekivanja radi narušavanja automatizma percepcije i što učinkovitijeg dopiranja do čitatelja kroz novo, drugačije viđenje. Riječ je o umjetničkom postupku koji, prikazujući poznate koncepte kao nepoznate ili ‘prvi put viđene’, iznenađuje čitatelja i upućuje ga na ona jezična svojstva koja u uobičajenom govoru

ne primjećuje, za što možemo reći da je jedna od temeljnih značajka književnosti koja, kao takva, predstavlja i jedan od najvećih izazova za prevoditelje.

Ako pogledamo koja su rješenja u takvim situacijama iznalazili književni prevoditelji, a koja alati UI-ja, potvrđuju se i produbljuju prethodno doneseni zaključci: alati i dalje teže doslovnim, denotativnim rješenjima koja u metaforičkim kontekstima funkcioniraju isključivo ako su u njima implicitno sadržana i figurativna značenja, odnosno, ako su denotativno i konotativno značenje oblikom identični i ako u prijevodu nije potrebno posezati za drugačijim konceptualnim domenama od onih u izvorniku. Dakle, bez obzira na to radi li se o konvencionalnim ili inovativnim metaforama, poteškoće se u prevodenju javljaju u situacijama u kojima je potrebno unijeti određene izmjene u odnosu na izvornik i manipulirati²⁸ konceptualnim domenama koje su u njemu upotrijebljene. U sljedećoj tablici donosimo podatke i brojčane vrijednosti izmjerene pri analizi prijevoda inovativnih metafora:

Tablica 4. Postotak točnosti i metaforičnosti – inovativne metafore

UKUPNO: 17	Točnost	Metaforičnost	Postotak (%)
Lanović	17	17	100
Milićević	17	15	88,24
ChatGPT 4	3	3	17,65
Gemini	3	3	17,65

Kao što vidimo, alati UI-ja u ovoj kategoriji pokazuju u prosjeku zanemarivo veći te i dalje nedostatan postotak točnosti (17,65 % vs. 14,70 %) u odnosu na prethodnu kategoriju. Među ispravnim rješenjima UI-ja, na razini točnosti i na razini metaforičnosti, u ovoj kategoriji navodimo sljedeće:

- (8) *un sedimento de paz en el corazón*
‘talog mira u srcu’ (ChatGPT, Lanović, Milićević)
- (9) *dejó atrás los acantilados del dolor*
‘ostavio je iza sebe litice boli’ (ChatGPT, Gemini), ‘ostavi za sobom litice boli’ (Lanović), ‘ostavio je za sobom grebene bola’ (Milićević)
- (10) *porque su corazón fatalista le indicaba*
‘jer joj je fatalističko srce sugeriralo’ (ChatGPT), ‘jer joj je fatalističko srce govorilo’ (Gemini), ‘jer je duboko u srcu sudbinski vjerovala’ (Lanović), ‘jer joj je njeno sudbini predano srce kazivalo’ (Milićević)
- (11) *en un manantial de obscenidades tiernas*
‘izvor nježnih opscenosti’ (Gemini), ‘u vrelo nježnih prostota’ (Lanović), ‘u vodoskok nježnih prostakluka’ (Milićević).

28 U kontekstu teorije prevodenja, proces „manipulacije“ nema negativno značenje već se definira kao svjesno, namjerno i ciljano prilagođavanje teksta izmjenom forme, sadržaja, stila i sl. kako bi se prijevod što uspješnije uklopio u kulturu, jezik i očekivanja ciljane publike koja tekst prima na drugom jeziku. Riječ je o neizbježnoj posljedici prevodenja kao procesa ponovnog pisanja u drugoj kulturi (Lefevere, 1992).

Kao što se pokazuje u posljednjim dvama primjerima, težnja doslovnim rješenjima ponekad se očituje i na formalnoj razini pa se izraz poput *corazón fatalista* prevodi kao ‘fatalističko srce’ (ChatGPT, Gemini), *obsenidades* kao ‘opscenosti’ (ChatGPT, Gemini), a na drugim mjestima ćemo vidjeti još i ‘sediment’ (Gemini) za *sedimento*, ‘kulminirati’ za *culminar*, ‘resursi’ za *recursos* i sl. Prva dva rješenja ubrojili smo među točna, premda možda nisu najspretnija, no važno je naglasiti da takvi znanstveni tehnicizmi i slični izrazi u svakom slučaju pokazuju idiomatska i stilska odstupanja od književnoumjetničkog funkcionalnog stila i konkretnog rečeničnog konteksta.

Pogledajmo sada što se događa u situacijama u kojima je metaforu, odnosno sliku iz izvornika, potrebno prilagoditi ciljnom jeziku kako bi učinak na čitatelja ostao isti.²⁹ Sljedeći primjer inovativne slike iz djela Garcíje Márqueza, zbog kompleksnosti i u svrhu detaljne analize, izdvajamo unutar cijele rečenice:

Según él mismo le contó a José Arcadio Buendía mientras lo ayudaba a montar el laboratorio, la muerte lo seguía a todas partes, husmeándole los pantalones, pero sin decidirse a darle el zarpazo final.

Rješenja ChatGPT–ja i Geminija su sljedeća:

‘Kako je sam ispričao José Arcadiu Buendíi dok mu je pomagao postaviti laboratorij, smrt ga je pratila posvuda, njuškajući mu hlače, ali ne odlučujući se dati mu konačni udarac.’ (ChatGPT)

‘Prema onome što je sam rekao José Arcadiu Buendíi dok mu je pomagao postaviti laboratorij, smrt ga je pratila svuda, njuškajući mu oko hlača, ali se ne usudila zadati konačni udarac.’ (Gemini).

S druge strane, Lanović i Milićević rečenicu prevode na sljedeće načine:

‘Kako je sam ispričao Josèu Arcadii Buendíji pomažući mu montirati laboratorij, smrt ga je slijedila kamo god išao, daščujući mu za vratom, no nikako da odluči na konačni udarac.’ (Lanović)

‘Kao što je sam kazivao Josè Arcadiju Buendíji dok mu je pomagao složiti laboratorij, smrt ga je posvuda u stopu pratila, njuškala ga oko nogavica, ali nikako da mu zada konačan udarac.’ (Milićević).

U ovoj rečenici nalazimo tri realizacije dviju konceptualnih metafora vezanih za smrt kao apstraktan pojam koji je potrebno na neki način konkretizirati. Garcíja Márquez to čini kroz sljedeće konceptualne metafore:

1. SMRT JE OSOBA:

I: koja koga slijedi: *la muerte lo seguía a todas partes*

II: koja komu zadaje udarac: *sin decidirse a darle el zarpazo final*

29 Ovu situaciju Schäffner (2004) opisuje kao ‘očuvanje koncepta’, pri čemu unutar hijerarhije metafora razlikuje metafore na makro–razini (opći koncepti koji su često isti u mnogim jezicima) i mikro–razini (specifični izrazi koji se razlikuju). Čak i ako prevoditelj promijeni konkretnu sliku (mikro), bitno je zadržati istu pojamovnu metaforu (makro) kako bi tekst imao isti učinak na primatelja. Pogrešan prijevod kognitivne metafore može potpuno promijeniti način na koji publika razumije poruku, naglašava autorica, što je, zaključujemo nadovezujući se na njezin zaključak, iznimno nepoželjna intervencija u književnom prijevodu.

Ovom uvriježenom opažanju stvarnosti i doživljavanju smrti kao osobe García Márquez ovdje pridodaje novu perspektivu i novu percepciju te poznatu pojavu (SMRT) prikazuje kroz novu prizmu (ŽIVOTINJA), zbog čega smo sljedeću konceptualnu metaforu opisali kao inovativnu:

2. SMRT JE ŽIVOTINJA/PAS koji njuška: *husmeándole los pantalones* – doslovno: ‘njuškajući mu hlače’.

SMRT JE OSOBA konceptualna je metafora koja postoji i funkcionira u obama jezicima, zbog čega funkcioniraju i prijevodi: ‘smrt ga je slijedila/pratila’. Inovativan element u izvorniku odnosi se na glagol *husmear* koji znači ‘njušiti, prepoznati njuhom’ i koji se, premda se u figurativnom smislu može odnositi i na ljude, uglavnom veže za životinje koje imaju ‘njušku’, najčešće psa i sl. Oba književna prevoditelja u svojim se prijevodima otklanjaju od doslovnog značenja izraza (u određenoj mjeri ili potpuno) i uvode intervencije na razini izraza kako bi autorova inovativna slika ostala nepromijenjena na razini značenja: Lanović se odmiče i od ‘hlača’ i od koncepta ‘njuškanja’, ali ostaje u bliskoj domeni ‘dahtanja’:³⁰ ‘smrt ga je slijedila kamo god išao, dašćući mu za vratom’. Izraz ‘dahtati/puhati za vratom’ dodatno konotira neposrednu blizinu, i to nepoželjnog pratioca (HJP: *puhati za vrat (komu)* – uporno pratiti koga, biti stalni pratilac, onaj koji bi mogao preteći (o rivalima, konkurenciji u poslu i sl.)).

Milićević, pak, zadržava koncept ‘hlača’, ali cijelu sliku precizno spušta najprije na ‘stope’, dodajući tom izrazu prilog ‘posvuda’ (‘smrt ga je posvuda u stopu pratila’), a potom usmjerava na ‘nogavice’, čime zapravo ostaje u domeni životinja koje njuškaju po podu: ‘smrt ga je posvuda u stopu pratila, njuškala ga oko nogavica’. Uz to, napominjemo da gerund iz izvornika (*husmeando*) Milićević ne prevodi glagolskim prilogom ‘njuškajući’, već jednostavno pridodaje i nadovezuje glagol na prethodni dio rečenice, u istom glagolskom vremenu (perfekt), nakon zarez: ‘u stopu pratila, njuškala ga’, što također predstavlja čestu prevoditeljsku praksu i odmak od izvornika, ovaj put u formalnom smislu.

Za razliku od toga, kod alata UI-ja ne vidimo nijednu od navedenih promjena ili prilagodbi, ni na razini forme, ni na razini značenja. Metafora je ponovno prevedena doslovno, u jednostavnom nizanju denotativnih značenja: ‘smrt ga je pratila posvuda, njuškajući mu hlače’ (ChatGPT) i ‘smrt ga je pratila svuda, njuškajući mu oko hlača’ (Gemini). Ovako preveden u doslovnom smislu, i značenjski i sintaktički, izraz ne povezuje jasno konceptualne metafore o kojima je riječ (SMRT JE OSOBA + SMRT JE ŽIVOTINJA/PAS), odnosno, ne uspostavlja prijelaz s jedne na drugu, zbog čega čitajući drugu konceptualnu metaforu ‘njuškajući mu hlače / oko hlača’ ostajemo u domeni osobe iz prethodne metafore, čime postupak očuđenja zadobiva veći komičan učinak nego u izvorniku. Zbog svega navedenoga, možemo reći da je u ovom slučaju najprikladniji izraz ‘dašćući mu za vratom’, u kojem se prevoditeljica odrekla prelaska u drugu domenu (ŽIVOTINJE), ali zadržavajući određeno svojstvo

30 HJP: 1. disati brzo tako da se čuje zvuk koji proizvodi trenje zračne struje prolazeći kroz otvorena usta.

karakteristično za nju ili usporedivo s njom (DAHTANJE) i prenoseći to svojstvo u prvu domenu (OSOBA). To je česta prevoditeljska tehnika pri prevodenju metafora i općenito pri uspostavljanju ravnoteže među izrazima i slikama koje se među jezicima i kulturama u potpunosti ne preklapaju: prevoditelji odlučuju što je iz druge i drugačije jezične i kulturološke stvarnosti potrebno prenijeti i koji bi za to bio najbolji način, s najmanje gubitaka i najsličnijim učinkom.

Kao što vidimo, ponekad je potrebno udaljiti se od izvornog teksta na razini izraza i primijeniti složene manipulativne procese kako bismo se – zvučat će paradoksalno – približili tekstu na razini sadržaja, značenja i učinka koji tekst proizvodi na čitatelje. Upravo zbog toga alati UI-ja, kod kojih smo već uočili puno manja odstupanja od izvornika, i u ovoj kategoriji pokazuju značajan postotak pogrešnih i manjkavih rješenja u obliku leksičkih i sintaktičkih kalkova (v. Prilog, odjeljak 3., u kojem je izložena analiza preostalih primjera).

4.4. Nemetaforični izrazi – prevedeni metaforama

Već smo u drugoj i trećoj kategoriji konceptualnih metafora vidjeli da književni prevoditelji često posežu za drugačijim figurativnim rješenjima od onih u izvorniku. U ovoj ćemo kategoriji vidjeti da za figurativnim izrazima posežu i kada izraz iz izvornika uopće nije figurativan. Ne radi se o posebnoj prevodilačkoj tehnici, već, kao što je u uvodu rečeno, načinu na koji poimamo svijet. Ovaj je postupak uobičajen i vjerojatno nesvjestan, s obzirom na učestalost i neprimjetnost metafora u jeziku, na svim njegovim razinama. Književni će prevoditelji upotrijebiti određeni izraz jer značenjski odgovara izvorniku i najbolje prenosi odgovarajuću sliku, bez obzira na to je li metaforičan ili nije. S obzirom na to da UI figurativna značenja najčešće prevodi doslovno, kao denotativna, očekivano je da neće moći primijeniti suprotni postupak. U istraživanju smo pronašli i analizirali 18 primjera nemetaforičnih izraza koji su u književnim prijevodima prevedeni metaforičnima. Ovdje ne nudimo tablicu kao u prethodnim kategorijama s obzirom na to da je analiza provedena na drugačiji način. Kod nemetaforičnih izraza, razumije se, ne možemo proučavati je li kod njih zadržana ili izgubljena metaforičnost, ali ova nam kategorija, kao što ćemo obrazložiti u nastavku, donosi druga saznanja.

Kada u izvorniku nije bilo metaforičnog izraza, u 94,44 % slučajeva nije ga bilo ni u prijevodnim rješenjima alata UI-ja³¹ (u 17 od 18 primjera), dok je, nasuprot tomu, opcija metaforizacije itekako vidljiva u književnom prijevodu, osobito kod prevoditeljice: Lanović 88,89 % (u 16 od 18 primjera), Milićević 22,22 % (u 4 od 18 primjera). Ne bismo rekli da prevoditeljica namjerno ili svjesno traži metaforičan izraz za svoj prijevod, već jednostavno poseže za najadekvatnijim rješenjem za izraz iz izvornika, bilo ono metaforično ili ne, samo što, naravno, nisu svi jezici

31 Dodajemo *točnog i odgovarajućeg* prijevoda jer je kod alata UI-ja uočeno ukupno pet pokušaja metaforizacije, od kojih je jedan i ubrojen u rezultate (kod svakog alata), uz manje ograde koje su izložene u Prilogu, odjeljak 4.

metaforični na istim mjestima. Navest ćemo tri najilustrativnija primjera metaforizacije, a preostali se primjeri mogu pronaći u Prilogu, odjeljak 4.:

(12) *el desmedrado patrimonio doméstico*

‘osiromašenu obiteljsku imovinu’ (ChatGPT), ‘oskudnu obiteljsku imovinu’ (Gemini), ‘okopnjelu obiteljsku imovinu’ (Lanović), ‘opalo imanje’ (Milićević)

(13) *lugares de escándalo que prosperaban*

‘mjesto skandala koji su napredovali’ (ChatGPT), ‘skandaloznih mjesta koja su napredovala’ (Gemini), ‘rasadišta bluda kojima je posao cvjetao’ (Lanović – u tom primjeru vidimo dvije konceptualne metafore), ‘sablaznjivih mjesta koja su uspješno radila’ (Milićević)

(14) *de senos incipientes*

‘s tek nazirućim grudima’ (ChatGPT), ‘s laganim tek vidljivim grudima’ (Gemini), ‘tek propupalih dojki’ (Lanović), ‘s tek započetim grudima’ (Milićević).

I ovdje ponovno uočavamo visoku stopu doslovnosti u prijevodima generiranim alatima UI-ja, kod kojih se i u ovoj kategoriji ponavljaju prethodno uočena svojstva, ponajprije prenošenje denotativnih značenja i puno manja varijabilnost među rješenjima, za razliku od književnih prevoditelja koji vrlo često za isti izraz iz izvornika iznalaze potpuno različita prijevodna rješenja, odnosno različite slike izražene različitim metaforama (v. primjerice, posljednja tri rješenja). Kada tomu pridodamo izostanak upravo opisanog postupka metaforizacije nemetaforičnih izraza, to jest spontane integracije metafora iz ciljnoga jezika, opravdanom se pokazuje općeprihvaćena teza da alati umjetne inteligencije provode leksičko i stilsko ujednačavanje („poravnavanje“) ciljnih tekstova, dok ih književni prevoditelji obogaćuju.

5. Rasprava

Kako bismo ukazali na različitosti u samom načinu i pristupu prevođenju, nakon analize prijevodnih postupaka vezanih za zadržavanje ili izmjenu konceptualnih domena korisno je izložiti i prijevodne postupke uočene kod književnih prevoditelja koji u potpunosti izostaju kod alata UI-ja:

- upotreba figurativnog značenja (metaforičnih izraza) za nemetaforične izraze iz izvornika
- zadržavanje figurativnih i konotativnih značenja riječi i izraza iz izvornika
- zamjena jednog figurativnog značenja drugime
- reorganizacija rečenice na razini sintakse, odnosno, prilagodba rečenice sintaksi ciljnoga jezika, primjerice, zamjenom subjekta i objekta, pretvaranjem objekta u subjekt i transformiranjem pasivnih rečenica u aktivne
- zamjena nefinitnih glagolskih oblika (infinitiva i gerunda) finitnima
- prijevod nefinitnih glagolskih oblika (infinitiva i gerunda) nezavisnim ili zavisno složenim rečenicama
- zamjena pridjeva (koji je nastao od participa glagola) relativnom rečenicom

- šira upotreba glagolskih vremena: kod UI-ja su uočeni isključivo prezent i perfekt kao jedina sadašnja i prošla glagolska vremena, dok kod književnih prevoditelja nailazimo i na aorist i imperfekt,³² što ocjenjujemo iznimno prikladnim za konkretno književno djelo, s obzirom na poetiku i stil pisanja Gabriela Garcíje Márqueza.

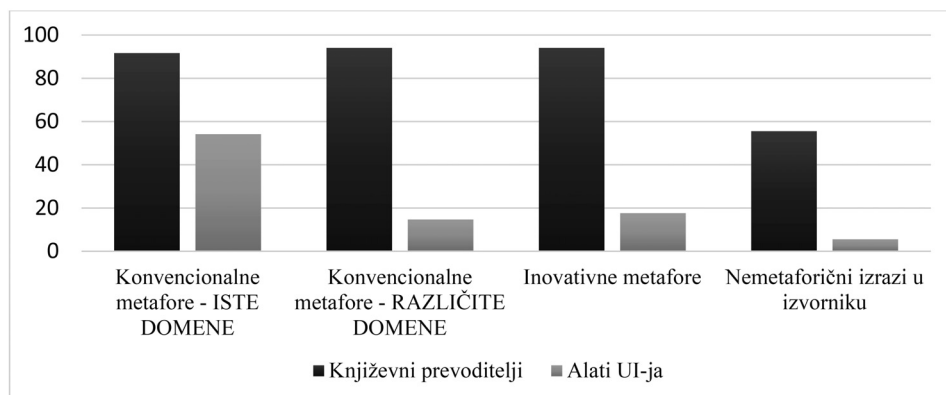
Ovim smo radom željeli istražiti bi li prijevod književnog djela bilo moguće prepuštiti alatima umjetne inteligencije, bez posljedica za jezik, književnost i čitatelje. Na primjeru stotinu metaforičnih izraza iz reprezentativnog književnog djela *Sto godina samoće* Gabriela Garcíje Márqueza proučili smo kako se s metaforičnošću, kao istovremenim kognitivnim, jezičnim i književnim svojstvom, nose s jedne strane književni, a s druge strane strojni prevoditelji, odnosno alati UI-ja. Prikupljene metaforične izraze proučavali smo na četirima razinama složenosti: od konvencionalnih metafora, koje smo podijelili na dvije podskupine (ovisno o tome zadržavaju li pri prijevodu iste konceptualne domene ili se u njih unose promjene), preko inovativnih metafora te, naposljetku, do nemetaforičnih izraza koji su, naizgled bez razloga, prevedeni upravo metaforama. Sve smo prijevode analizirali na razini točnosti i na razini zadržavanja metaforičnosti, odnosno, proučavali smo jesu li zadržali ispravno značenje i pritom očuvali i izvorišnu metaforičnost. Pogledajmo tablicu s usporednim podacima u svim četirima kategorijama, koje smo potom pretočili u graf sa zorno prikazanim razlikama u uspješnosti prijevoda:

Tablica 5. Usporedba točnosti i zadržavanja metaforičnosti kod književnih prevoditelja i alata UI-ja

Točnost i metaforičnost	1. Konvencionalne metafore – ISTE DOMENE	2. Konvencionalne metafore – RAZLIČITE DOMENE	3. Inovativne metafore	4. Nemetaforični izrazi u izvorniku
Lanović	48/48 100 %	17/17 100 %	17/17 100 %	16/18 88,89 %
Milićević	40/48 83,33 %	15/17 88,24 %	15/17 88,24 %	4/18 22,22 %
ChatGPT 4	29/48 60,42 %	2/17 11,76 %	3/17 17,65 %	1/18 5,55 %
Gemini	23/48 47,92 %	3/17 17,65 %	3/17 17,65 %	1/18 5,55 %

32 Osobito kod Milićevića, kod kojeg je samo u ovih stotinu nasumce odabranih rečenica uočeno sedam takvih pojava: 'Pilar ipak prekinu taj zanos', 'poče gristi savjest', 'potače ga da zasnuje plan', 'Čak mu i kosti počese dizati graju', 'Melquíadesovo pleme [...] bijaše zbrisano s lica zemlje', 'njegovi planovi počese zapletati u gustiš raznih izlika, zapreka i okolišanja'. Može se pretpostaviti da ih je u cjelokupnom prijevodu mnogo više, kao i da su vjerojatno upotrijebljena i neka druga glagolska vremena i oblici.

Graf 1. Točnost i zadržavanje metaforičnosti kod književnih prevoditelja i alata UI-ja

Rješenja koja su nudili alati UI-ja u gotovo svim su slučajevima bila isključivo denotativna, odnosno doslovna i plošna, što znači da su u konceptualnim metaforama funkcionirala kao figurativna isključivo ako su doslovno shvaćeni koncepti iz obiju domena u obama jezicima u sebi sadržavali i identična figurativna značenja, odnosno ako su se denotativna i figurativna značenja poklapala. To je najčešće bio slučaj kod konvencionalnih metafora koje smo proučavali u prvoj kategoriji i čije je konceptualne domene bilo moguće samo zamijeniti istim denotativnim značenjima proizašlima iz istih domena na ciljnom jeziku, bez dodatnog kognitivnog napore koji bi podrazumijevale prevoditeljske intervencije (primjerice, španj. *corazón impenetrable* kao 'neprobojno srce', što je doslovan prijevod). Međutim, važno je napomenuti da ni u toj kategoriji postotak točnih i metaforičnih rješenja kod UI-ja i dalje nije zadovoljavajući: ChatGPT je točno i metaforično preveo 60,42 % slučajeva, a Gemini 47,92 %, što je kod prvog alata jedva prolazna ocjena, a kod drugog još uvijek nedovoljna. Za usporedbu, književni prevoditelji u navedenoj kategoriji dosežu izrazito visoku stopu uspješnosti (100 % i 83,33 %).³³

S druge strane, ako je za figurativno značenje u hrvatskom bilo potrebno potražiti drugi koncept i izraz, odnosno drugu konceptualnu domenu (primjerice, španj. *dispendiosa tarea* ne može biti 'skupocjen zadatak', što bi bio doslovan prijevod), postotak točnosti i zadržavanja metaforičnosti drastično opadaju: 11,76 % i 17,65 % kod konvencionalnih te 17,65 % kod inovativnih metafora. Tako mala razlika u rezultatima u tim dvjema kategorijama upućuje na dva zaključka. Prvo,

33 Zašto ne 100 % i kod drugog prevoditelja? Odgovor leži u tome da, kao što smo već naznačili, nije nužno zadržati svaku metaforu iz izvornika točno na istom mjestu jer ni sami jezici nisu metaforični na istim mjestima (prevoditelji često na nekom drugom mjestu nadoknade ono što su negdje nužno izgubili). Međutim, kako bi istraživanje bilo metodološki ispravno, ista metoda procjenjivanja uspješnosti prijevoda primijenjena je na književne prijevode i na prijevode UI-ja pa je gubitak metaforičnosti na isti način ubrojen u rezultate kod svih prevoditelja. Osim toga, nisu ni književni prevoditelji lišeni mogućnosti da počine pogrešku, razumije se, ali u njihovim je rješenjima pogrešaka znatno manje i sporadične su (primjerice, *ámbito* preveden kao *abismo* kod Miličevića), dok su pogreške kod UI-ja mnogo učestalije i pojavljuju se sustavno, prema predstavljenom obrascu.

suprotno početnoj pretpostavci, poteškoće u prevođenju kod alata UI-ja ne proizlaze iz vrste metafore. Bez obzira na to radi li se o konvencionalnoj ili inovativnoj metafori, problem u prevođenju kod alata UI-ja nastaje u situacijama u kojima je potrebno provesti rekonceptualizaciju, odnosno, unijeti određenu izmjenu u odnosu na izvornik, u našem slučaju upariti drugačiju izvorišnu i/ili ciljnu domenu od onih iz izvornika. Iz tog bi se razloga te dvije kategorije (konvencionalne metafore koje prevodimo različitim domenama i inovativne metafore) mogle objединити i proučavati zajedno. Premda su zasebni uzorci u tim dvjema kategorijama relativno uski (po 17 primjera metafora), možemo ih smatrati indikativnima i promatrati kao polazišne točke za podrobnija istraživanja u tom smjeru, dok ukupan uzorak od 34 metafore na kojima su uočene iste poteškoće ide u prilog zaključcima koje smo izveli. Drugo, u skladu s time, kada rješenja UI-ja koja su ponuđena u tim kategorijama analiziramo kvalitativno, također uočavamo jednu zajedničku karakteristiku. Pokazuje se, naime, da u objema kategorijama kao točna i metaforična prolaze samo ona rješenja koja su prihvatljiva kada su doslovno prevedena, prenošenjem denotativnih značenja u kojima je u obama jezicima implicitno sadržano i identično konotativno značenje. Nadalje, ako tomu pridodamo i načine prevođenja uočene u prvoj kategoriji (konvencionalne metafore koje je moguće prevesti istim konceptualnim domenama), u kojoj također kao prevodilačka tehnika prevladava doslovno preslikavanje kognitivnih domena iz jezika u jezik, način na koji UI prevodi postaje očigledan i jasno je da ne možemo govoriti o uloženom kognitivnom naporu, procesu donošenja odluka ni aktivnom unošenju izmjena u dijelovima teksta u kojima je potrebno ponuditi nova, kreativna i autentična rješenja.

Kao što vidimo, najmanje postotke uspješnosti alati UI-ja pokazuju upravo u onim kategorijama u kojima je potrebna najveća razina originalnosti, kreativnosti i inovativnosti i koje podrazumijevaju dodatni kognitivni napor, što je suprotno navodima da se UI sve uspješnije nosi sa sve zahtjevnijim i kreativnijim prevoditeljskim zadacima. Ne zaboravimo, strojni su prijevodi ponudili ukupno jedno rješenje koje je ocijenjeno uspješnijim i preciznijim od postojećih književnih prijevoda: riječ je od izrazu 'od krvi i mesa' koji je Gemini ponudio za španj. *un peso humano*, premda, vrijedi istaknuti, to ne znači da rješenja književnih prevoditelja nisu zadovoljavajuća (Lanović: 'bilo je u njemu nečega duboko ljudskoga', Milićević: 'ipak je posjedovao sve ljudske osobine'). Za svih ostalih 99 % slučajeva, čak i kada smo rješenja UI-ja ocijenili kao prihvatljiva, književni su prevoditelji nudili prikladnija, prilagođenija, preciznija, raznovrsnija, kreativnija i autentičnija rješenja.

Također, važno je istaknuti da UI ni u jednom slučaju nije ponudio metaforično rješenje za nemetaforičan izraz iz izvornika, što se često događalo kod književnih prevoditelja, kod kojih je metaforičnost u tim slučajevima zapravo slučajna, ali značajna nuspojava potrage za najboljim prevodilačkim rješenjem. Takav postupak nedvojbeno doprinosi ukupnoj metaforičnosti i literarnosti teksta u cjelini te potvrđuje univerzalnu metaforičnost jezika kao takvoga s jedne strane, ali i različite realizacije metaforičnosti u različitim jezicima s druge strane.

Dobiveni se rezultati nadovezuju na prethodna istraživanja o prevođenju metafora putem alata za strojno prevođenje, primjerice na istraživanje Alicje Zajdel (2022) o prijenosu značenja metafora u prijevodima Googleova Prevoditelja (*Google Translate*), provedenog na temelju analize prijevoda 50 metafora iz književnog djela *Slika Dorian Gray* s engleskoga na španjolski jezik. Premda je autorica podatke za svoje istraživanje prikupila na navedenom modelu alata za strojno prevođenje iz 2019. godine, rezultati ovog istraživanja dobiveni na, kako se tvrdilo, puno naprednijim modelima sustava umjetne inteligencije ne pokazuju već odstupanja od rezultata toga rada. Autorica također pokazuje da strojni prijevod (*machine translation* – MT) ostvaruje visoke rezultate u prijevodu metafora³⁴ u onim slučajevima u kojima su prihvatljiva doslovna rješenja i znatno niže rezultate kod idiomatskih izraza (17 %), unatoč početnoj pretpostavci da će se s tim izrazima bolje snalaziti jer se oni pojavljuju i izvan književnoumjetničkog diskursa, primjerice, u novinskom diskursu na kojem je alat mogao biti „obučen“. Slična je bila i naša pretpostavka da će alati lakše prepoznavati i prenositi konvencionalne metafore, čak i u slučajevima u kojima je pri prijevodu potrebno intervenirati u njihove domene, zbog njihove veće prisutnosti u jeziku, a time i u materijalima na kojima su alati obučeni.

Zanimljivo je da autorica ističe da je u cjelokupnom istraživanju strojno ponuđen jedan primjer koji odgovara „zamjeni slike“ (*replacement of imagery*) i jedan primjer odgovarajućeg, nedoslovnog prijevoda idiomatskog izraza u kojem je zadržana metaforičnost. Autoricu je iznenadio slabiji rezultat prijevoda idiomatskih izraza, s obzirom na to da se oni, kako tvrdi, smatraju konvencionalnima i slični su okamenjenim metaforama. Međutim, kao što se pokazuje u ovom istraživanju, uspješnost prijevoda ne ovisi o vrsti metafore (ni njenoj duljini, što je također parametar koji autorica uzima u obzir) ili idiomatskog izraza iz izvornika, već isključivo o tome što je potrebno učiniti s dotičnim izrazom i njegovim konceptualnim domenama pri prevođenju u ciljni jezik: zadržati ih i jednostavno preslikati ili će u zadanom kontekstu, koji u književnosti može svaki put biti nov i drugačiji, biti potrebno izmijeniti domene kako bi se zadržala slika iz izvornika, ali sastavljena od domena koje više odgovaraju kulturnom i narativnom imaginariju ciljnoga jezika.

Rezultati također pokazuju da, zaključuje Zajdel, u ljudskim prijevodima postoji veća vjerojatnost primjene manipulativnih postupaka (poput dodavanja popratnih informacija, izmjene ili izostavljanja pojedinih dijelova teksta), dok se među strojnim prijevodima nalazi vrlo malo primjera takvih procesa donošenja odluka koji zahtijevaju određeni stupanj kreativnosti (2022, str. 132). To se također potvrdilo u našem istraživanju, što ne ide u prilog tvrdnjama da se alati UI-ja mogu uspješno nositi sa sve zahtjevnijim i kreativnijim prijevodnim zadacima.

„Prepoznajem riječi, ali ne razumijem,“ pomalo iziritirano će Picard Dathonu, predstavniku Tamarijanaca, naroda koji se izražava isključivo u metaforama i kojeg

34 Točnost od 84 % u kategoriji „leksičkih metafora“ koje funkcioniraju na razini značenja jedne riječi, 77 % u kategoriji „metaforičnih izraza od više riječi“ te 86 % kod „proširenih metafora“ koje obuhvaćaju cjeline dulje od rečenice (2022: 124).

ovaj, unatoč tomu što se služi univerzalnim prevoditeljem, ne uspijeva razumjeti. Ova nas epizoda serije *Zvezdane staze: Nova generacija* neodoljivo podsjeća na analiziranu situaciju s konceptualnim metaforama i njihovim domenama. „Moramo naučiti narativ iz kojeg Tamarijanci crpe svoj imaginarij,“ zaključuje Data. Troi potom dodaje: „Kod Tamarijanaca je imaginarij ključan. U njemu se utjelovljuju emocionalna stanja i misaoni procesi kroz koje prolaze. Tako komuniciraju, tako razmišljaju.“ Problem nerazumijevanja metafora Data izjednačuje s općenitim nerazumijevanjem vokabulara: „Situacija se može usporediti s razumijevanjem gramatike nekoga jezika, ali bez poznavanja ijedne jedine riječi iz vokabulara,“ na što se Crusher nadovezuje primjerom Julije na balkonu: „Da ne znam tko je Julija i zašto je na balkonu, sama ta slika ne bi imala nikakvo značenje“. ³⁵

Upravo se to događa pri razumijevanju te stoga i pri prevođenju konceptualnih metafora: potrebno je poznavati cjelokupan narativni imaginarij jednoga jezika i jedne kulture kako bismo ga mogli prenijeti u narativni imaginarij drugoga jezika i druge kulture. A takav je narativni imaginarij, razumije se, nemoguće u konačnom obliku unijeti u alate UI-ja, jednako kao i prethodno spomenute dinamične i neograničene jezične situacije. No čak i kada bi to teoretski bilo moguće, književnici se ponovno u svojim djelima s objema dimenzijama mogu poigrati na nove i neočekivane kreativne načine. ³⁶

35 Prijevod je naš.

36 Djelatnici tvrtke OpenAI i Sveučilišta Georgia Tech u svojem recentnom radu (Kalai i dr., 2025) koji se bavi upravo pogreškama u velikim jezičnim modelima poput ChatGPT-ja i Geminija, odnosno tzv. halucinacijama alata UI-ja, govore upravo o njihovoj predodređenosti za pogreške koja proizlazi iz same matematičke arhitekture i načina na koji su trenirani, odnosno, iz njihove temeljne postavke da uvijek ponude odgovor, čak i kada za njega nemaju informacija ili kada se nalaze u potpuno novoj situaciji (što odgovara našim kreativnim momentima istraženima u radu):

‘Like students facing hard exam questions, large language models sometimes guess when uncertain, producing plausible yet incorrect statements instead of admitting uncertainty. Such “hallucinations” persist even in state-of-the-art systems and undermine trust. We argue that language models hallucinate because the training and evaluation procedures reward guessing over acknowledging uncertainty, and we analyze the statistical causes of hallucinations in the modern training pipeline. [...] The distribution of language is initially learned from a corpus of training examples, which inevitably contains errors and half-truths. However, we show that even if the training data were error-free, the objectives optimized during language model training would lead to errors being generated’ (2025: 1, 2).

(U prijevodu: ‘Poput studenata koji se nalaze pred teškim ispitnim pitanjima, veliki jezični modeli ponekad nagađaju ako nisu sigurni u odgovor, generirajući uvjerljive, ali netočne tvrdnje umjesto da priznaju vlastitu nesigurnost. Takve ‘halucinacije’ i dalje se javljaju čak i u najsuvremenijim sustavima, čime se narušava povjerenje. Tvrdimo da jezični modeli haluciniraju zato što postupci primijenjeni tijekom treniranja i evaluacije nagrađuju njihov postupak nagađanja, a ne priznavanje nesigurnosti, te donosimo analizu statističkih uzroka halucinacija u suvremenom procesu treniranja. [...] Distribucija jezika u početnoj fazi treniranja uči se iz korpusa primjera koji neizbježno sadrži pogreške i poluistine. Međutim, mi pokazujemo da bi, čak i kad bi podaci na kojima su trenirani bili u potpunosti lišeni pogrešaka, ciljevi postavljeni tijekom treniranja i optimizacije jezičnih modela doveli do kasnijeg generiranja pogrešaka.’)

6. Zaključak

Premda se alati UI-ja služe sve složenijim jezičnim rješenjima na morfološkoj te bazičnoj semantičkoj i sintaktičkoj razini (u njihovim se prijevodima ne uočavaju ili se rijetko uočavaju apsolutne semantičke pogreške koje su bile prisutne i izazivale podsmjeh u prvim inačicama strojnih prevoditelja, poput ranog Google Prevoditelja), čim zagrebemo ispod površinske razine izraza i uđemo u područje sadržaja, doslovnog i prenesenog značenja te dubinske sintakse, alati UI-ja pokazuju se kao neadekvatni prevoditelji. Nije potrebno, kako vidimo, kopati preduboko; zapeli smo na prvoj, ali ključnoj razini kada je riječ o prevođenju: na razini značenja, što prevođenje po definiciji i jest; prenošenje značenja iz jednog jezika u drugi.³⁷ Usput rečeno, uočit ćete čitav niz konceptualnih metafora spontano upotrijebljenih u prethodnoj rečenici. Kako, dakle, prepustiti prenošenje značenja alatima koji, s druge strane, po definiciji ne uzimaju značenje u obzir?³⁸ Morfološka, gramatička i bazična sintaktička pravila, premda mnogobrojna, ipak su ograničena, ali dinamičnost značenja, odnosno njegova ovisnost o specifičnoj kombinaciji jezičnih, kontekstualnih, diskurzivnih i sveukupnih kulturoloških i ostalih izvanjezičnih elemenata unutar koje se svaki put iznova konstruira u samom procesu izražavanja, neograničena je i nepredvidiva, što se jasno prepoznaje i u uobičajenom jeziku, ali osobito dolazi do izražaja u književnim djelima.

Prema Hrvatskoj enciklopediji, kreativnost je „sposobnost stvaranja jedinstvenoga i novoga rješenja, ideja, proizvoda i sl. Rezultati moraju biti *originalni i statistički rijetki*. Kreativni uradak mora u nekoj kulturi biti ocijenjen *vrijednim, korisnim, uporabljivim*“.³⁹ „Originalnost“ i „statistička rijetkost“ po definiciji nisu parametri po kojima funkcioniraju alati umjetne inteligencije; njihovo predviđanje rješenja (odnosno, sljedećeg člana niza) temelji se upravo na suprotnom načelu balansiranja između više mogućih odgovora prema njihovoj vjerojatnosti, uz minimalne varijacije. Dok autori i prevoditelji (re)kreiraju umjetnička djela, umjetna inteligencija, važno je istaknuti, generira tekst. I koliko god bila uspješna u tome, u *generiranju* i predviđanju sljedećeg člana niza, način na koji to radi, kako je pokazano u istraživanju, dijametralno je suprotan kognitivnim, jezičnim i kulturološkim

37 To translate – [transitive, intransitive] to express the meaning of speech or writing in a different language (Oxford Learner's Dictionary). Ovdje je zanimljivo primijetiti da mnogi rječnici nude nepotpune i neprecizne definicije prevođenja koje također zaobilaze 'značenje', u čemu također leži dio problema olakog prepuštanja te djelatnosti umjetnoj inteligenciji; u neshvaćanju samog značenja te riječi i djelatnosti koja iza nje stoji.

38 'Contrary to how it may seem when we observe its output, an LM [language model] is a system for haphazardly stitching together sequences of linguistic forms it has observed in its vast training data, according to probabilistic information about how they combine, but without any reference to meaning: a stochastic parrot' (Bender i dr., 2021, str. 610–611). (U prijevodu: 'Premda ne djeluje tako kada pogledamo izlazne podatke (output), veliki jezični model je sustav za nasumično spajanje sekvenci jezičnih oblika prethodno uočenih u golemim bazama podataka na kojima je treniran, i to prema probabilističkim načelima kombiniranja, ali bez ikakve poveznice sa značenjem. On je stohastička papiga.')

39 kreativnost. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026. Pristupljeno 17.6.2026. <https://enciklopedija.hr/clanak/kreativnost>. Kurziv je naš.

procesima koji se odvijaju pri prevođenju pa je pitanje mogu li se umjetna inteligencija i književno prevođenje uopće susresti.

Nameće se logičan zaključak, u analizi potkrijepljen brojkama, da se književnost ne može jednostavno prepustiti alatima umjetne inteligencije. Književnost, da bi ostala prvoklasna umjetnost i da bi postojala na svjetskoj razini, mora imati isti takav prijevod. Rješenja generirana alatima UI-ja, kao što vidimo, znatno pojednostavljaju i poravnavaju te, samim time, iskrivljuju i osiromašuju izvorni tekst, što se u prevođenju ne tolerira pa se postavlja pitanje predstavlja li umjetno generiran tekst uopće književni prijevod. Neupitno je da takav tekst ne zadržava status literarnosti, odnosno autentičnog, originalnog i iznova kreiranog autorskog književnog djela, kako se, prema prijevodnoj teoriji, definira prijevodna književnost.

Zaključno, možemo ustvrditi da alati umjetne inteligencije mogu služiti upravo kao alati, kao pomoćna sredstva ili, pojednostavljeno rečeno, moderne verzije rječnika, uz nužno upozorenje da je važno znati se njima služiti i poznavati njihova ograničenja. Drugim riječima, potrebno je znati više od njih. Kako se pokazuje u istraživanju, nipošto im se na prijevod ne mogu prepustiti cjelovite rečenice pa stoga možemo pretpostaviti da bi veće tekstualne cjeline, poput čitavih poglavlja ili knjiga prevedenih na taj način, sa sobom nosile još više poteškoća, što ukazuje na osjetne probleme koji bi se s razlogom mogli očekivati pri potencijalnom naknadnom provjeravanju i „popravljanju“ strojno generiranih prijevoda u tzv. *post-editingu*. Na kvalitetu prijevoda misli se tijekom cijelog procesa prevođenja; praćenje kvalitete upravlja cjelokupnim procesom prevođenja, od početka do kraja. Površnim ispravcima na formalnoj, terminološkoj razini, kao što vidimo, nemoguće je popraviti dubinska zastranjenja i pogreške. Ako UI usporedimo s ljudskim mozgom, što je česta poredba i naziv „umjetna inteligencija“ počiva upravo na toj konceptualnoj metafori, možemo je usporediti s prvom, automatskom razinom razmišljanja u kojoj nema dubinske analize niti sinteze. Te su dvije razine neophodne za čitanje uopće, a potom i za književno prevođenje kao dubinsko čitanje tijekom kojeg se izvorni tekst rastavlja kako bi se ponovno sastavio, što manje okrhnut. Nemojmo zaboraviti da smo već izumili i razvili iznimno učinkovito sredstvo za takvo prevođenje: književne prevoditelje koji su i dalje, kako vidimo, nositelji kognitivne privilegije u odnosu na alate.

BIBLIOGRAFIJA

1. Književna djela

Cervantes, M. (2004). *Bistri vitez don Quijote od Manche, dio prvi* (I. Velikanović i J. Tabak, prev.). Globus Media. www.josiptabakknjige.org

García Márquez, G. (2007). *Cien años de soledad*. Cátedra.

<https://www.sev.gob.mx/clasesdesdecasa/documentos/c8cf01c83fcd163f06e-727cabcff90ac100-a%C3%B1os-de-soledad-Gabriel-Garc%C3%ADa-Marquez.pdf>

García Márquez, G. (2006). *Sto godina samoće* (N. Lanović, prev.). VBZ.

García Márquez, G. (1995). *Sto godina samoće* (N. Milićević, prev.). Školska knjiga.

Shakespeare, W. (2011). *Hamlet* (M. Maras, prev.). Matica hrvatska.

2. Mrežni izvori

Google. (2025). Gemini 3 Flash [Large language model]. <https://gemini.google.com>

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (n.d.). *Kolokacijska baza hrvatskoga jezika*.

<https://ihjj.hr/kolokacije/o-bazi/>

Leksikografski zavod Miroslav Krleža (n.d.). *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje.

<https://enciklopedija.hr/>

OpenAI. (2025). ChatGPT [Large language model]. <https://chatgpt.com>

Oxford University Press (n.d.). *Oxford Learner's Dictionary*. <https://www.oxfordlearners-dictionaries.com/>

Real Academia Española (n.d.). *Diccionario de la lengua española* (23. izdanje, inačica 23.7).

<https://dle.rae.es>

Znanje i Srce (n.d.). *Hrvatski jezični portal*. <https://hjp.znanje.hr/>

3. Stručna literatura

Bender, E. M., Gebru, T., McMillan–Major, A. i Shmitchell, S. (2021). On the Dangers of Stochastic Parrots: Can Language Models Be Too Big? *FACCT '21: Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. USA, 610–623. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>

Bentivogli, L., Bisazza, A., Cettolo, M. i Federico, M. (2016). Neural versus Phrase–Based Machine Translation Quality: a Case Study. U J. Su, K. Duh, X. Carreras (ur.), *Proceedings of the 2016 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing* (257–267). Association for Computational Linguistics. 10.18653/v1/D16–1025

Bojar, O., Chatterjee, R., Federmann, C., Graham, Y., Haddow, B., Huck, M., Jimeno Yepes, A., Koehn, P., Logacheva, V., Monz, C., Negri, M., Névél, A., Neves, M., Popel, M., Post, M., Rubino, R., Scarton, C., Specia, L., Turchi, M., Verspoor, K. i Zampieri, M. (2016). Findings of the 2016 Conference on Machine Translation. *Proceedings of the First Conference on Machine Translation: Volume 2, Shared Task Papers* (str. 131–198). Association for Computational Linguistics. 10.18653/v1/W16–2301

Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Calixto, I., Tinsley, J. i Way., A. (2017). Is Neural Machine Translation the New State of the Art? *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 108, 109–120.

Charteris–Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave Macmillan.

Geld, R., (2006). Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolin-gvističke postavke i pojmovi. *Suvremena lingvistika*, 62(2), 183–211.

Guerberof Arenas, A., (2025). Creativity and technology in translation. U S. Baumgarten, M. Tieber, (ur.), *The Routledge Handbook of Translation Technology and Society* (str. 368–380). Routledge.

- Hegrenaes, C. F. (2018). *Translation Competence Development and the Distribution of Cognitive Effort: An Explorative Study of Student Translation Behaviour* [neobjavljena doktorska disertacija]. Norwegian School of Economics.
- Hong, W. i Rossi, C. (2021.). The Cognitive Turn in Metaphor Translation Studies: A Critical Overview. *Journal of Translation Studies*, 5(2), 83–115.
- Jakobson, R. (1956). Two aspects of language and two types of aphasic disturbances. U R. Jakobson i M. Halle, *Fundamentals of language* (str. 67–95). Mouton.
- Jakobson, R. (1960). Linguistics and Poetics. U T. Sebeok (ur.), *Style in Language* (str. 350–377). Massachusetts Institute of Technology Press.
- Jensen, A. (2017). Coping with Metaphor. A cognitive approach to translating metaphor. *Hermes, Journal of Linguistics*, 18(35), 183–209.
- Kalai, A. T., Nachum, O., Vempala, S. i Zhang, E. (2025). Why Language Models Hallucinate. arXiv:2509.04664v1 [cs.CL]. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2509.04664>
- Kapović, M. (2022). *Gramatika španjolskog jezika*. Matica hrvatska.
- Kövecses, Z. (2020). *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Kövecses, Z. i Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View. *Cognitive linguistics* 9(1), 37–77.
- Kövecses, Z. (2015). *Where Metaphores Come From, Reconsidering Context in Metaphor*. Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (1999). Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models? U R. W. Gibbs Jr., G. J. Steen (ur.), *Metaphor in cognitive linguistics* (167–188). John Benjamins Publishing Company.
- Klubička, F., Toral, A. i Sánchez–Cartagena, V. M. (2018). Quantitative Fine–Grained Human Evaluation of Machine Translation Systems: a Case Study on English to Croatian. *Machine Translation* 32(3), 195–215.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago University Press.
- Lakoff, G. i Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1988). A Usage–Based Model. U B. Rudzka Ostry, (ur.), *Topics in Cognitive Linguistics* (str. 127–164). John Benjamins Publishing Company.
- Lefevre, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge.
- Machiedo, V. (2009). Prevođenje u zrcalu pisanja ili pisanje u zrcalu prevođenja. U E. Koprčić i D. Telečan (prir.), *Prevodilac i pisac. Zagrebački prevodilački susret* (str. 41–48). Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Nunberg, G. (1987). Poetic and Prosaic Metaphors. U *Theoretical Issues in Natural Language Processing* 3, 198–201.
- Pérez–Ortiz, J. A., Forcada, M. L. i Sánchez–Martínez, F. (2022). How neural machine translation works. U D. Kenny (ur.), *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence* (str. 141–164). Language Science Press.

- Samaniego Fernández, E. (2013). Translation Studies and the cognitive theory of metaphor. U F. González-García, M. Peña-Cervel, L. Pérez-Hernández (ur.), *Metaphor and Metonymy revisited beyond the Contemporary Theory of Metaphor* (str. 265–282). John Benjamins Publishing Company.
- Schäffner, C. (2004). Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics* 36, 1253–1269.
- Schmidt, G. (2012). *A Cognitive–Linguistic Approach to the Translation of Metaphor from English into Croatian* [neobjavljena doktorska disertacija]. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Schmidt, G. (2014). Metaphor translation in subtitling. *Linguistics, Culture and Identity in Foreign Language Education*, 831–840.
- Sjorup, A. (2013). *Cognitive Effort in Metaphor Translation: An Eye–Tracking and Key–Logging Study* [neobjavljena doktorska disertacija]. Copenhagen Business School.
- Stanojević, M. M. (2020). Metafora na razmeđu koncepata, jezika i diskursa. *Jezikoslovlje*, 21(2), 149–178.
- Šklovski, V. B. (1969). *Uskrsnuće riječi*. Stvarnost.
- Teubner, T., Flath, C. M., Weinhardt, C., van der Aalst, W. i Hinz, O. (2023). Welcome to the era of ChatGPT et al. The prospects of large language models. *Business & Information Systems Engineering* 65(2), 95–101. <https://doi.org/10.1007/s12599-023-00795-x>
- Taylor, J. (1995). *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford University Press.
- Toral, A. i Sánchez–Cartagena, V. M. (2017). A multifaceted evaluation of neural versus phrase–based machine translation for 9 language directions. U *Proceedings of the 15th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics: Volume 1, Long Papers* (str. 1063–1073). Association for Computational Linguistics. <https://doi.org/10.18653/v1/E17-1100>
- Turner, M. (2014). *The Origin of Ideas: Blending, Creativity, and the Human Spark*. Oxford University Press.
- Vinja, V. (2000). *Španjolsko–hrvatski rječnik*. Školska knjiga.
- Wu, Y., Schuster, M., Chen, Z., Le, Q. V., Norouzi, M., Macherey, W., Krikun, M., Cao, Y., Gao, Q., Macherey, K., Klingner, J., Shah, A., Johnson, M., Liu, X., Kaiser, Ł., Gouws, S., Kato, Y., Kudo, T., Kazawa, H., Stevens, K., ... Dean, J. (2016). *Google’s Neural Machine Translation System: Bridging the Gap between Human and Machine Translation*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1609.08144>
- Zajdel, A. (2022). Catching the meaning of words: Can Google Translate convey metaphor? U J. L. Hadley, K. Taivalkoski–Shilov, Carlos S. C. Teixeira i A. Toral (ur.), *Using Technologies for Creative–Text Translation* (str. 116–138). Routledge.

One Hundred Metaphors in One Hundred Years of Solitude: Can Artificial Intelligence Translate Literature?

The paper examines the extent to which a translation of a literary text generated by artificial intelligence tools (ChatGPT, Gemini) can measure up to the translation choices made by literary translators (Nina Lanović, Nikola Milićević), considering the very nature of human language and human cognition, i.e., the processes of “conceptualisation” and “construal”, which encompass the metaphorical and metonymic dimensions of language and are particularly salient in literary texts. The corpus is divided into four categories: conventional metaphors which can be translated with the same conceptual domains in the source and the target language; conventional metaphors translated with different conceptual domains; innovative metaphors; and non-metaphorical expressions translated by metaphorical ones. A detailed traductological analysis of a total of 400 translated expressions – on the lexical, morphological, and syntactic levels – has demonstrated that the degree of accuracy and metaphoricity in the translations conducted by AI tools is the lowest in the categories of conventional metaphors translated with different conceptual domains and innovative metaphors. This finding can be attributed to the fact that these categories require the highest degree of cognitive effort, creativity, innovation, and familiarisation with cultural and narrative imagery. The analysis shows that, in translation, AI tools tend to prioritise denotative meanings of expressions, while connotative and figurative meanings are retained and successfully conveyed exclusively in cases where they are formally identical to denotative ones. This results in translations that are semantically flattened, depriving them of the elements of “defamiliarisation” and “estrangement” which are essential to preserving literariness.

Keywords: literary translation; artificial intelligence; conceptual metaphor; construal

PRILOG

1.A. Konvencionalne metafore – iste domene (točnost)

- (15) *Pilar, sin embargo, rompió el encanto*
 ‘Pilar, međutim, prekinula je čarobnost’⁴⁰ (Gemini), ‘Pilar, međutim, prekinula je čaroliju.’ (ChatGPT), za usporedbu, Lanović: ‘Pilar je međutim razbila čaroliju’, Milićević: ‘Pilar ipak prekinu taj zanos’
- (16) *la palabra empeñada como un capital que no se podía dilapidar*
 ‘smatrao da je poštovanje obećanja ključno i da se ne smije zanemariti’ (ChatGPT), ‘poštivanje dane riječi kapital koji se ne može rastratiti’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘zadanu riječ je poštivao kao kapital koji se ne smije profuckati’, Milićević: ‘držanje zadane riječi za njega je bilo kao kapital koji se ne može rasipati’
- (17) *aliviar sus terrores*
 ‘ublažiti njene užase’⁴¹ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘rastjera njezine strahove’, Milićević: ‘olakšao njezine muke’, ChatGPT: ‘ublažiti njene strahove’
- (18) *hasta que la intuición popular olfateó*
 ‘dok narodni njuh nije nanjušio’ (ChatGPT), ‘narodna intuicija je njuškala’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘sve dok narodska pronicljivost nije nanjušila’, Milićević: ‘dok pučka dovrtljivost nije nanjušila’⁴²
- (19) *un engendro de la imaginación de su padre*
 ‘izmišljotina’⁴³ njegovog oca’ (ChatGPT), za usporedbu, Lanović: ‘plod očeve mašte’, Milićević: ‘plod mašte njegova oca’, Gemini: ‘plod mašte svog’⁴⁴ oca’

40 Netočno značenje španjolskog izraza *encanto* koji znači ‘čarolija’; ‘ono što je čarobno’, dok je ovdje naveden oblik ‘čarobnost’; ‘svojstvo onoga što je čarobno’. Uz to se u prijevodima UI-ja vidi i problematična sintaksa u pokušaju uklapanja veznika ‘međutim’ (‘Pilar je, međutim, prekinula čaroliju’ bila bi sintaktički uobičajenija i ispravnija konstrukcija). Kod Milićevića vidimo uvođenje veznika ‘ipak’ koji odgovara značenju riječi i kontekstu u izvorniku.

41 Izraz *el terror* na španjolskom jeziku može imati značenje ‘užasa’, međutim, kao što je i izriječkom potvrđeno u jednoj od prethodnih rečenica istoga ulomka, u datom je kontekstu riječ o strahovima: [...] *la bisabuela de Úrsula Iguarán se asustó tanto* [...], a pitanje je mogu li se nečiji ‘strahovi’ prevesti ili doživjeti kao ‘užasi’; ‘strah’ je reakcija na ‘užase’. Osim toga, izraz ‘ublažiti čije užase’ ne odgovara niti kolokacijski – ublažiti se može, primjerice, patnju, bol, strahove, itd.; jednom riječju ‘reakcije’ ili ‘osjećaje’, ali ne i ono što te reakcije ili osjećaje izaziva (‘užasi’).

42 Ovdje se radi o razlici između ‘(na)njušiti’ u doslovnom i prenesenom smislu (HJP): 1. (što) (za osobu ob. *iron.*) osjećati, primati podražaj osjetilom mirisa, nosom; 2. (što, koga) osjetilom njuha tražiti, pretraživati, njuhom ispitivati, dodirivati njuškom (ob. za psa); 3. *pren. razg.* (što) a. predosjećati, slutiti, naslućivati [*njušiti priliku; njušiti dobru priliku; njušiti pare; njušiti zaradu*]). Alati UI-ja koriste glagol ‘njuškati’ (Gemini) i imenicu ‘njuh’ u sintagmi ‘narodni njuh’ (ChatGPT) u prvom ili drugom, ali u svakom slučaju u doslovnom značenju riječi, premda se u izvornoj rečenici radi o figurativnom značenju (3.a na HJP-u). S druge strane, Gemini mijenja figurativno značenje imenice ‘njuh’ u ‘intuicija’, što je prihvatljivo, ali onda uz nju ponovno koristi glagol u doslovnom značenju, što dovodi do komičnog efekta i ne može se procijeniti kao ispravno rješenje.

43 ‘Izmišljotina’ kao ekvivalent izraza *engendro de la imaginación* je pogrešan i semantički i konotacijski; izraz ‘izmišljotina’ i prema HJP-u ima negativne konotacije (*pejor.* ono što je izmišljeno, što je stvoreno maštom [*čista izmišljotina*]) koje ne odgovaraju izvornom kontekstu u kojem se takve konotacije ne očituju, čak naprotiv, izraz je upotrijebljen u pozitivnom smislu.

44 U španjolskom jeziku *su* može značiti ‘njegov’, ‘njezin’, ‘njihov’ i ‘svoj’ (potonje ako je riječ o istim subjektima, kao i u hrvatskom). U rečenici *Sólo entonces convencido de que aquella historia no había sido un engendro de la imaginación de su padre* posvojni determinat *su* odnosi se na ‘oca’, koji nije subjekt rečenice, zbog čega je potrebno reći ‘njegova oca’.

- (20) *su corazón [...] le indicaba*
 ‘jer joj je [...] srce sugeriralo’⁴⁵ (ChatGPT), za usporedbu, Lanović: ‘jer je duboko u srcu [...] vjerovala’, Milićević: ‘jer joj je njeno [...] srce kazivalo’, Gemini: ‘jer joj je [...] srce govorilo’
- (21) *La idea de un Macondo peninsular prevaleció durante mucho tiempo*
 ‘Idea o poluotoku Maconda prevladavala je’ (ChatGPT), ‘Idea o Macondu na poluotoku dugo je prevlada’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘Idea o poluotočnom Macondu opstala je’, Milićević: ‘Dugo je prevladavala misao da je Macondo poluotok’⁴⁶
- (22) *puso a descansar la materia extenuada por largos meses de manipulación*
 ‘dao je odmor iscrpljenom materijalu koji je bio podvrgnut dugim mjesecima manipulacije’ (ChatGPT), ‘Ostavio je iscrpljenu materiju na miru nakon dugih mjeseci manipulacije’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘tvar iscrpljenu od višemjesečne obrade ostavio po strani da se odmara’, Milićević: ‘pusti da se odmaraju stvari već umorne od višemjesečna prerađivanja’
- (23) *sus planes se fueron enredando en una maraña de pretextos, contratiempos y evasivas*
 ‘njegovi planovi zamotali’⁴⁷ u mrežu izgovora, nezgoda i izmicanja’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘njegovi planovi počeli zaplitati u mrežu izgovora, zapreka i izmicanja’, Milićević: ‘njegovi planovi počеше zapletati u gustiš raznih izlika, zapreka i okolišanja’
- (24) *experimentó un fulgor de clarividencia*
 ‘osjetio je sjaj proročanstva’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘doživio bljesak prosvjetljenja’, Milićević: ‘osjetio je bljesak vidovitosti’, ChatGPT: ‘doživio je bljesak jasnovidnosti’
- (25) *el corazón helado de pavor*
 ‘s srcem punim straha’ (ChatGPT), ‘sa srcem ohladenim od straha’ (Gemini), za usporedbu, Lanović: ‘srca sleđena od strepnje’, Milićević: ‘dok mu se srce ledilo od straha’.

45 Neodgovarajuća kolokacija.

46 Na ovom primjeru vidimo koliko poteškoća može prouzrokovati ‘običan’ prijedlog ‘de’ koji je u španjolskom jeziku polisemičan i koji u navedenoj rečenici nema značenje ‘o’ (odnosno, može imati, ali u tom je slučaju potrebno pripaziti na značenje pridjeva *peninsular*), već uvodi prijedložni izraz *de un Macondo peninsular*, pri čemu neodređeni član *un* također igra važnu značenjsku ulogu i govori nam da se ne radi o konkretnom, postojećem Macondu, već o zamišljenom Macondu koji bi bio poluotok/poluotočan. U svrhu lakšeg razumijevanja možemo parafrazirati navedeni izraz imenskom rečenicom: ‘una idea de que Macondo sea una península’ (‘ideja/misao da je Macondo poluotok’ ili ‘dugo se mislilo da je Macondo poluotok’). Kao što vidimo, za uspješan i točan prijevod nije dovoljno znati da je značenje riječi *peninsular* ‘poluotok/poluotočan’; prijedlozi i članovi također imaju svoja značenja koja je potrebno uklopiti u prijevod cjelokupnog izraza.

47 ‘Zamotati se’ je nedovoljno precizan prijevod glagola *enredarse* koji bi značio ‘zaplesti se’, i to u mrežu (španj. *la red*, koja je i u korijenu glagola *enredarse*), ili ‘uhvatiti se u mrežu’, što bi bila odgovarajuća kolokacija. Osim toga, u španjolskom izvorniku nalazimo perifrastičnu konstrukciju *irse enredando* koja označava postupan početak trajne radnje (u našem slučaju početak zaplitanja). Lanović i Milićević taj aspekt značenja pokrivaju izrazom ‘počeli zaplitati’, odnosno ‘počеше zapletati’, dok je on potpuno zanemaren kod alata UI-ja.

1.B. Konvencionalne metafore – iste domene (metaforičnost)

- (26) *no podemos con el peso de la conciencia*
 ‘ne možemo izdržati težinu⁴⁸ savjesti’ (Gemini); za usporedbu, Lanović: ‘što nas muči savjest’; Milićević: ‘teško podnosimo teret savjesti’; ChatGPT: ‘ne možemo nositi teret savjesti’
- (27) *la tribu de Melquíades [...] había sido borrada de la faz de la tierra*
 ‘pleme Melquíades je nestalo s lica Zemlje’ (Gemini); za usporedbu, Lanović: ‘Melquíadesovo pleme zbrisano s lica zemlje’; Milićević: ‘Melquíadesovo pleme [...] bijaše zbrisano s lica zemlje’; ChatGPT: ‘No pleme Melquíades [...] izbrisano je s lica zemlje’
- (28) *Esos gustos secretos [...] estallaron en un anhelo irreprimible*
 ‘One skrivene čežnje [...] procvale su u neuklonjivu težnju’ (Gemini); ‘Ta skrivena zadovoljstva [...] eksplodirala su u neobuzdanu želju’ (ChatGPT); za usporedbu, Lanović: ‘Ti tajni užici [...] buknuhli su iznova s neobuzdanom strašću’; Milićević: ‘Ti potajni užici [...] rasplamsali bi se uz nezadrživu čežnju’⁴⁹
- (29) *había tomado la alquimia demasiado a pecho*
 ‘shvatila alkemiju preozbiljno’ (ChatGPT); ‘alkemiju shvatio preozbiljno’ (Gemini); za usporedbu, Lanović: ‘alkemiju previše primio k srcu’, Milićević: ‘alkemiju uzeo previše k srcu’.

2. Konvencionalne metafore – različite domene

- (30) *ha eliminado las distancias*
 ‘uklonila udaljenosti’ (ChatGPT, Gemini), za usp. ‘izbrisala udaljenosti’ (Lanović, Milićević)
- (31) *pasaran por la vergüenza*
 ‘proći sramotu’ (ChatGPT), ‘proći kroz sram’ (Gemini), za usp. ‘[koga] snađe sramota’⁵⁰ (Lanović), ‘doživjeli bruku’ (Milićević)
- (32) *sufrió una crisis de conciencia*
 ‘doživjela krizu savjesti’ (ChatGPT, Gemini), za usp. ‘shrvala grižnja savjesti’ (Lanović), ‘poče gristi savjest’ (Milićević)

48 Doslovno značenje riječi *el peso* koje je u kontekstu savjesti potrebno promijeniti u ‘teret’ (eventualno ‘grižnja’ – naš prijedlog), što književni prevoditelj i ChatGPT i čine.

49 Pogrešan je prijevod izraza *anhelo irreprimible* – ‘nezaustavljiva žudnja’ (naš prijevod, doslovno), a također su vidljive i poteškoće koje uzrokuje polisemičnost prijedloga *en* čije prvo značenje jest ‘u’, ali ovisno o kontekstu, ovaj prijedlog osim mjesta može denotirati i način ili sredstvo, približavajući se španjolskom prijedlogu *con*, kao u navedenom primjeru: *gustos secretos [...] estallaron en un anhelo irreprimible*. Rječnik španjolskog jezika Španjolske kraljevske akademije (*Diccionario Real Academia Española, DRAE*) upravo tako i definira značenje prijedloga *en*: „1. *prep.* Denota en qué lugar, tiempo o modo se realiza lo expresado por el verbo a que se refiere. *Pedro está en Madrid. Esto sucedió en Pascua. Tener en adobo.*“

50 U rješenju koje nudi Lanović promijenjen je subjekt: u izvorniku je subjekt ‘oni’, a objekt ‘sramota’, dok je u njenoj rečenici subjekt ‘sramota’, a objekt ‘oni’, odnosno ‘netko’. To je česta prevoditeljska praksa, osobito kada se, primjerice, prevodi s jezika koji imaju pasiv (kao što su, primjerice, engleski i španjolski) na jezik koji ga ne posjeduje, barem ne u istom obliku, kao što je hrvatski. Važno je naglasiti da ovu tehniku nismo primijetili ni u jednom rješenju alata UI–ja, niti u jednoj kategoriji.

- (33) *Rebeca sintió renacer la esperanza*
 ‘Rebeca je osjetila novo rođenje nade’ (Gemini), ‘Rebeca je osjetila kako se nada ponovno rađa’ (ChatGPT), za usp. ‘U Rebeci se ponovno probudila nada’ (Lanović), ‘U Rebeku se vratio tračak nade’ (Milićević)⁵¹
- (34) *lo llevó a concebir el proyecto*
 ‘dovela ga je do ideje’ (ChatGPT, Gemini), za usp. ‘navelo da skuje plan’ (Lanović), ‘potače ga da zasnuje plan’ (Milićević)
- (35) *ámbito misterioso* [odnosi se na osobu]
 ‘tajanstvenom opsegu’ (ChatGPT), ‘tajanstvenom okruženju’ (Gemini), za usp. ‘tajnovitoj duhovnosti kojom je zračio’ (Lanović), ‘tajanstvenu unutrašnjem ponoru’⁵² (Milićević)
- (36) *tenía un peso humano*
 ‘imao je ljudsku težinu’ (ChatGPT), za usp. ‘bilo je u njemu nečega duboko ljudskoga’ (Lanović), ‘posjedovao sve ljudske osobine’ (Milićević), ‘bio čovjek od krvi i mesa’ (Gemini)⁵³
- (37) *Se echó encima la dispendiosa tarea*
 ‘Preuzeo je na sebe skupocjeni zadatak’ (ChatGPT), ‘Uzela je na sebe skupi zadatak’ (Gemini), usp. Lanović: ‘Natovarila si je i napornu zadaću’, Milićević: ‘Uzela je na sebe težak zadatak’⁵⁴
- (38) *no dejarse derrotar por maniobras*
 ‘ne da poraziti trikovima’ (ChatGPT), ‘ne da poraziti manipulacijama’ (Gemini), usp. ‘neće dati preveslati smicalicama’ (Lanović), ‘neće dati smotati smicalicama’ (Milićević)
- (39) *Esos gustos secretos, derrotados en otro tiempo por las naranjas con ruibarbo*
 ‘Ta skrivena zadovoljstva, nekoć porazena narančama s rabarbarom’ (ChatGPT), ‘One skrivene čežnje, nekada porazene narančama s rabarbarom’ (Gemini), usp. ‘Ti tajni užici, davno ugušeni narančom s rabarbarom’ (Lanović), ‘Ti potajni užici, koje je nekad obuzdavala narančom s rabarbarom’ (Milićević)

51 Premda se i u hrvatskom jeziku, u nekom drugačijem kontekstu, ‘nada’ može ‘(ponovno) roditi’ (pri čemu je sama ‘nada’ vršitelj radnje), u konkretnom je primjeru potrebno pripaziti jer je vršitelj radnje Rebeca, koja je osjetila kako se u *njoj* nada ponovno rađa (doslovan prijevod, pojašnjenja radi), što nije vidljivo iz prijevoda UI-ja, već je radnja smještena izvan subjekta. Zbog toga je bilo potrebno promijeniti kognitivnu metaforu iz izvornika i potražiti odgovarajuću kolokaciju (primjerice, ‘nada se budi’ ili ‘tračak nade’).

52 Prethodno je komentirano da ovdje postoji pogreška u književnom prijevodu.

53 Kod Lanović *TEŽINA* postaje *DUBINA*, ChatGPT nudi sintaktički kalk, dok Gemini, s druge strane, ima možda najadekvatnije rješenje: izraz ‘od krvi i mesa’ u potpunosti prenosi značenje i metaforu iz izvornika (HJP: ‘ukupnost svojstava čovjeka kao samorazumljivog bića, sa sklonostima, slabostima i ograničenjima koja su mu urođena i neotuđiva’).

54 Ovdje je zanimljivo primijetiti da su alati UI-ja uspješno riješili metaforu (konvencionalnu, s istim domename: *echarse encima* – ‘(pre)uzeti na sebe’), ali ne i poigravanje s njom, odnosno s objektom na koji se ona odnosi u rečenici, a to je *la dispendiosa tarea* – doslovno ‘skup/skupocjen zadatak’. Međutim, taj je izraz ovdje upotrijebljen u figurativnom smislu, što prijevodi alata UI-ja ne prate i ne nude hrvatsku inačicu koja je nužna s obzirom na to da kod nas ‘skup, skupocjen’ nema isto metaforično značenje kao u španjolskom.

- (40) *Para que nada restara esplendor a ese propósito*
 ‘Kako bi ta svrha ostala u punom sjaju’ (Gemini), ‘Kako ništa ne bi umanjilo sjaj toga cilja’ (ChatGPT), usp. ‘Ne želeći da išta pomuti sjaj te prigode’ (Lanović), ‘U želji da ništa ne pomuti sjaj njena poduhvata’ (Milićević)
- (41) *Esos gustos secretos [...] estallaron en un anhelo irreprimible*
 ‘Ta skrivena zadovoljstva [...] eksplođirala su u neobuzdanu želju’ (ChatGPT), ‘One skrivene čežnje [...] procvale su u neuklonjivu težnju’ (Gemini), usp. ‘Ti tajni užici [...] buknuli su iznova s neobuzdanom strašću’ (Lanović), ‘Ti potajni užici [...] rasplamsali bi se uz nezadrživu čežnju’ (Milićević)

U posljednjem primjeru ChatGPT nudi doslovno rješenje (španj. *estallar* – eksplođirati), koje donekle može funkcionirati u zadanom kontekstu, dok se kod Geminija vidi pokušaj zadržavanja figurativnog značenja i promjene konceptualne metafore UŽITAK⁵⁵ JE EKSPLOZIVNA NAPRAVA u UŽITAK JE BILJKA, koju za navedeni kontekst ne smatramo prikladnom jer, među ostalim, ‘procvat’, prema HJP–u, sugerira ‘2. pren. najviši stupanj razvitka, razdoblje najvećeg poleta; blagostanje’, a ne silinu i naglost kao izraz iz izvornika. Lanović i Milićević, s druge strane, ostaju u domeni koja je konceptualno bliža (UŽITAK JE VATRA) i nude značenjski i kolokacijski adekvatnija rješenja: ‘buknuti’ i ‘rasplamsati se’.

3. Inovativne metafore

- (42) *un sedimento de paz en el corazón*
 ‘sediment mira u srcu’ (Gemini), usp. ‘talog mira u srcu’ (Lanović, Milićević, ChatGPT)
- (43) *Era un fugitivo de cuantas plagas y catástrofes*
 ‘Bio je bjegunac od svih kuga i katastrofa’ (ChatGPT), ‘Bio je bjegunac od svih kuga i katastrofa’ (Gemini), usp. ‘Za dlaku je umakao svim mogućim pošastima i katastrofama’ (Lanović), ‘Umakao je svim pošastima i propastima’ (Milićević)
- (44) *Esa certidumbre, rumiada varios meses,*
 ‘Ta sigurnost, prežvakana tijekom nekoliko mjeseci’ (ChatGPT), ‘Ta uvjerenost, razmišljana mjesecima’ (Gemini), usp. ‘To ga je uvjerenje, zacementirano višemjesečnom izolacijom’ (Lanović), ‘Ta pouzdanost o kojoj je više mjeseci mozgao’ (Milićević)
- (45) *realidad escurridiza*
 ‘iskližućoj stvarnosti’ (Gemini), ‘izmjenljivoj stvarnosti’ (ChatGPT), usp. ‘skliskoj stvarnosti’ (Lanović), ‘nepouzdanj stvarnosti’ (Milićević)
- (46) *padecía la espina de un amor solitario*
 ‘patila od bodlje usamljene ljubavi’ (ChatGPT), ‘patila od trna samotne ljubavi’ (Gemini), usp. ‘ubo trn samotne ljubavi’ (Lanović), ‘ranjavao trn samotne ljubavi’ (Milićević)

55 Uz napomenu da španj. *gustos* prevodi kao čežnje, ne užici, što nije potrebno u datom kontekstu, ali nije niti presudno za analizu prijevoda metafore.

- (47) *la piel triste*
 ‘kožu tužnu’ (ChatGPT), ‘tužnu boju kože’ (Gemini), usp. ‘Uvela [...] koža’ (Lanović), ‘bljedunjavu kožu’ (Milićević)
- (48) *Sus huesos empezaron a llenarse de ruidos*
 ‘Njegove kosti počele su se puniti bukom’ (ChatGPT), ‘Njegove kosti su počele se ispunjavati šumovima’ (Gemini), usp. ‘I kosti su mu počele cviliti’ (Lanović), ‘Čak mu i kosti počеше dizati graju’ (Milićević)
- (49) *cuando hubieran fallado todos los recursos de su imaginación*
 ‘kada bi svi resursi njezine mašte zakazali’ (ChatGPT), ‘kada su svi resursi njene mašte propali’ (Gemini), usp. ‘ako joj ponestane ideja’ (Lanović), ‘kad presuše svi izvori mašte’ (Milićević)
- (50) *la imagen que saturaba su propia y terrible soledad*
 ‘slici koja je zasićivala njegovu vlastitu i strašnu usamljenost’ (ChatGPT, Gemini), usp. ‘utvari što je pothranjivala njegovu vlastitu strašnu samoću’ (Lanović), ‘slici koja mu je ispunjavala njegovu tegobnu samoću’ (Milićević)
- (51) *se vació en un manantial desatado*
 ‘isplakao u izvoru koji je proradio’ (ChatGPT), ‘se ispraznio u nekontrolisani izvor’ (Gemini), usp. ‘istočio u neobuzdanom slapu’ (Lanović), ‘iz njega potekla nezaustavljiva bujica’ (Milićević)
- (52) *con un doloroso aspecto de tierra arrasada*
 ‘s bolnim izgledom kao izorane zemlje’ (ChatGPT), ‘s bolnim izrazom poput opustošene zemlje’ (ChatGPT), usp. ‘izgledao je kao da ga je nešto srazilo sa zemljom’ (Lanović), ‘utučen kao crna zemlja’ (Milićević)
- (53) *donde su corazón se desbarató en un manantial de obscenidades tiernas*
 ‘gdje mu se srce raspalo u izvoru nježnih opscenosti’ (ChatGPT), ‘gdje mu se srce raspalo u izvor nježnih opscenosti’ (Gemini), usp. ‘gdje mu se srce razgalilo u vrelo nježnih prostota’ (Lanović), ‘gdje mu se srce rasulo u vodoskok nježnih prostakluka’ (Milićević)
- (54) *cuantas plagas y catástrofes habían flagelado al género humano*
 ‘svih kuga i katastrofa koje su zadesile ljudski rod’ (ChatGPT, Gemini), usp. ‘svim mogućim pošastima i katastrofama što su ošinule ljudski rod’ (Lanović), ‘svim pošastima i propastima koje su šibale ljudski rod’ (Milićević)

U posljednjem primjeru, alati UI–ja upotrebljavaju točnu kolokaciju uz izraze ‘kuge i katastrofe’ (‘zadesiti’), ali autor u izvorniku nije upotrijebio tu konvencionalnu konceptualnu metaforu već inovativnu pa je NESREĆE usporedio s BIČEM; nesreće su, doslovno, ‘izbičevale’ ljudski rod, što znači da bismo u prijevodu također trebali na neki način pojačati neutralnu glagolsku kolokaciju ‘zadesiti’ i posegnuti za izrazom koji bi bio iz iste ili bliske domene, što Lanović i Milićević i čine koristeći glagole ‘ošinuti’ i ‘šibati’. U ovom slučaju alati UI–ja odstupaju od uočene tehnike doslovnog prevođenja te posežu za načelno ispravnom kolokacijom, koja, međutim, u konkretnom kontekstu nije prikladna zbog obilježnosti i konotacija izraza u izvorniku.

4. Nemetaforični izrazi prevedeni metaforama

- (55) *le explicó a solas*
 ‘u tajnosti objasnio’ (ChatGPT), ‘u samini⁵⁶ objasnio’ (Gemini), ‘u četiri oka⁵⁷ rastumačio’ (Lanović), ‘nasamu objasnio’ (Milićević)
- (56) *mantuvo la atención concentrada en el techo*
 ‘zadržao je pažnju usmjerenu prema palmovom krovu’ (ChatGPT), ‘ostao je usredotočen na krovšte’ (Gemini), ‘pogled ostao prikovan na strop’ (Lanović), ‘svu pažnju je zadržao na krovu’ (Milićević)
- (57) *el éxodo que culminó con la fundación de Macondo*
 ‘egzodus koji je kulminirao osnivanjem Maconda’ (ChatGPT), ‘egzodusa koji je kulminirao osnivanjem Maconda’ (Gemini), ‘seobe što je urodila utemeljenjem Maconda’ (Lanović), ‘put koji je završio osnivanjem Maconda’ (Milićević)
- (58) *Golpeando contra las cuerdas puestas sin orden ni concierto*
 ‘Pritiskajući protiv nerazvrstanih [...] žica’ (ChatGPT), ‘Udaranjem po žicama postavljenim bez reda i stiha’ (Gemini), ‘Nabijajući po žicama nanizanim bez glave i repa’ (Lanović), ‘Udarajući u žice, složene bez reda i poretka’ (Milićević)
- (59) *vigilar*
 ‘nadgledala’ (ChatGPT), ‘promatra’ (Gemini), ‘držala na oku’ (Lanović), ‘imala na oku’ (Milićević)
- (60) *los ojos inmóviles*
 ‘nepomičnim očima’ (ChatGPT, Gemini), ‘staklena pogleda’ (Lanović), ‘nepomična pogleda’ (Milićević)
- (61) *en edad de merecer*
 ‘u dobi za udaju’ (ChatGPT, Gemini), ‘zrelih za udaju’ (Lanović), ‘pristale za udaju’ (Milićević)
- (62) *tomó la iniciativa*
 ‘preuzeo inicijativu’⁵⁸ (ChatGPT, Gemini), ‘dao truda’ (Lanović), ‘uzeo stvar u svoje ruke’ (Milićević)
- (63) *Sus sueños terminaban frente a ese mar*
 ‘Njegovi su snovi završavali pred tim morem’ (ChatGPT), ‘Njegovi snovi završavali su pred tim [...] morem’ (Gemini), ‘Snovi su mu potopljeni u [...] moru’ (Lanović), ‘Njegovi snovi su prestajali pred tim morem’ (Milićević)

56 Izraz ‘samina’ ne postoji u standardnom hrvatskom jeziku, ali u datom se kontekstu čak može shvatiti pjesnički, što u jednu ruku ide u prilog Geminiju.

57 U ovoj su kategoriji, za razliku od ostalih primjera, umjesto pogrešaka podcrtani metaforični izrazi koje pronalazimo u prijevodu, a kojih nije bilo u izvorniku.

58 Izraz ‘preuzeti inicijativu’ predstavlja konceptualnu metaforu koja je ubrojena u rezultate, ali treba napomenuti da je riječ o okamenjenoj metafori koja je leksikalizirana i koja je postala uvriježena kolokacija u jeziku; alati UI-ja u ovom slučaju ne kreiraju novu sliku, tj. metaforu ili figurativan izraz, već se glagol ‘preuzeti’ upotrebljava kao dio uvriježene kolokacije uz imenicu ‘inicijativa’ (‘preuzeti inicijativu’).

- (64) *En un instante transformaron la aldea*
‘U trenu su preobrazili selo’ (ChatGPT), ‘U tren oka preobrazili su selo’ (Gemini), ‘Selo su učas preokrenuli naglavačke’ (Lanović), ‘Učas preobraziše selo’ (Milićević)
- (65) *poner término de una vez por todas a la suposición de su existencia*
‘jednom zauvijek okončati pretpostavku njegova postojanja’ (ChatGPT), ‘jednom zauvijek dovesti u pitanje⁵⁹ njegovu egzistenciju’ (Gemini), ‘jednom za svagda stati na kraj pretpostavci o njegovu postojanju’ (Lanović), ‘jednput zauvijek odbaciti pretpostavku o njegovu postojanju’ (Milićević)
- (66) *mientras más bebía más se acordaba de Remedios*
‘što više pije, više se sjeća Remediose’ (ChatGPT), ‘što više opijao, to više ga je obuzimala uspomena na Remedios’ (Gemini), ‘Što je više pio, to su življa bila sjećanja na Remedios’ (Lanović), ‘što više pije, to se više sjeća Remediose’ (Milićević)
- (67) *cuando hubieran fallado todos los recursos de su imaginación*
‘kada bi svi resursi njezine mašte zakazali’ (ChatGPT), ‘kada su svi resursi⁶⁰ njene mašte propali’ (Gemini), ‘ako joj ponestane ideja’ (Lanović), ‘kad pre-suše svi izvori mašte’ (Milićević)
- (68) *Desde la cumbre nublada contemplaron*
‘S vrha oblaka promatrali su’ (ChatGPT), ‘Sa oblačne planine promatrali su’ (Gemini), ‘S vrhunca u oblacima pukao je vidik’ (Lanović), ‘S vrhunca pod oblacima promatrahu’ (Milićević).

59 Izraz ‘dovesti što u pitanje’ (u smislu ‘posumnjati u što’) jest metaforičan, ali značenjski ne odgovara izrazu iz izvornika (‘opovrgnuti/odbaciti pretpostavku’).

60 Izraz ‘resursi’ koji upotrebljavaju alati UI-ja u kontekstu ‘mašte’ predstavlja kalk neprimjenjiv u hrvatskom jeziku pa je stoga nemoguće s njim upariti izraze ‘zakazati’ ili ‘propasti’.